

Київський університет імені Бориса Грінченка

ГРЕБ МАРІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 811.161.2'373:[378:373.3](043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ
ТА ФРАЗЕОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Бердянському державному педагогічному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Караман Станіслав Олександрович,
професор, завідувач кафедри української мови,
Київський університет імені Бориса Грінченка.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Вашуленко Микола Самійлович,
дійсний член НАПН України;

доктор педагогічних наук, професор
Бакум Зінаїда Павлівна,
в.о. завідувача кафедри інженерної педагогіки
та мовної підготовки,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»;

доктор педагогічних наук, доцент
Нагрибельна Інна Анатоліївна,
завідувач кафедри філології,
Херсонський державний університет.

Захист дисертації відбудеться «___» листопада 2017 р. о 12 годині 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано «___» вересня 2017 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. О. Захарчук-Дуже

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах динамічного розвитку й інтеграції антропоорієнтованих наукових знань, дослідження мови в дискурсному контексті, технологізації та інформатизації гуманітарної освіти й водночас недостатньої суспільної уваги до ідентифікувальної, об'єднувальної ролі української мови, випадків порушення її норм в офіційних і неофіційних сферах спілкування саме вчитель початкових класів покликаний навчати, розвивати й виховувати громадянина України засобами української мови, що й зумовлює докорінне переосмислення освітньої парадигми, актуалізацію змісту, розроблення технологій формування успішного фахівця, створення життєвого простору, спрямованого на розвиток і саморозвиток компетентного вчителя, який уміє творчо розв'язувати проблеми професійного й особистісного характеру, прагне позитивних змін у житті своєї країни. На це орієнтують законодавчі та нормативні документи (Закон України «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, Державні стандарти початкової, базової і повної середньої освіти).

Теоретично й методично обґрунтований компетентнісний підхід до навчання української мови передбачає наявність у майбутніх учителів початкових класів низки компетентностей, зокрема лексичної і фразеологічної, – важливої передумови реалізації професійних завдань. Як доводять спостереження, наявність фахових знань у майбутніх учителів початкових класів не завжди свідчить про належну лексичну підготовку й сформованість у них відповідних компетентностей. Саме тому актуальним для лінгводидактики вищої школи є теоретико-практичне обґрунтування й пошук оптимальних шляхів навчання лексикології і фразеології української мови.

Опрацювання наукових студій із психології, дидактики, лінгвістики, етнолінгвістики, психолінгвістики, лінгводидактики засвідчує, що в теорії та практиці методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі, якісного навчання майбутніх фахівців освітньої галузі накопичено значний досвід, який може стати основою модернізації професійного спрямування в забезпеченні процесу формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів. У педагогічній науці є вагомим напрацювання щодо кваліфікаційних якостей учителя, його професійного розвитку, підвищення культури мовлення майбутніх фахівців (Є. Барбіна, Н. Бібік, А. Капська, Н. Кічук, М. Князян, С. Мартиненко, Л. Паламар, М. Пентилюк, О. Савченко, В. Сидоренко, С. Сисоєва та ін.).

Упродовж останнього двадцятиріччя з'явилася низка дисертаційних праць, присвячених педагогічному мовленню, різним аспектам його формування у студентів вищих навчальних закладів, збагаченню словникового запасу учнів та студентів (Н. Гавриш, Н. Голуб, К. Климова, Л. Кожуховська, О. Копусь, О. Любашенко, І. Нагрибельна, А. Нікітіна, В. Новосолова, М. Оліяр, Н. Остапенко, В. Пасинок, Т. Симоненко, Л. Струганець та ін.). Досить успішно розробляється проблема практичного засвоєння питань лексикології і фразеології у шкільному та вищівському курсах української мови. Цьому значною мірою сприяли наукові

розвідки лінгвістів (Н. Бабич, І. Білодід, С. Биби́к, М. Вінтонів, К.Городенська, С. Єрмоленко, А. Загнітко, А. Зеленько, Ж. Колоїз, Л. Лисиченко, Л. Марчук, Л. Мацько, М. Степаненко, О. Стишов, О. Тараненко та ін.). На сучасному етапі в Україні створюються авторські програми, видаються підручники, посібники, хрестоматії і словники, упорядковується українська лексико-фразеологічна термінологія (З. Бакум, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Дорошенко, І. Дроздова, В. Загороднова, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, К. Климова, І. Кучеренко, О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Мамчур, А. Нікітіна, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, С. Яворська та ін.), проте аналіз спеціальної літератури дозволяє констатувати, що на сьогодні недостатньо дослідженими залишилися питання удосконалення змісту, упровадження форм, методів, засобів навчання лексикології і фразеології української мови з урахуванням суспільних і педагогічних вимог; сучасних підходів до формування образу українськомовного вчителя, здатного засобами мовної комунікації розв'язувати складні професійні й суспільні завдання; залучення інноваційних технологій в освітній процес; визначення місця лексичної та фразеологічної компетентностей як результату професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

Вивчення джерел з філософії, психології, педагогіки, лінгвістики, лінгводидактики в контексті проблеми навчання лексикології і фразеології української мови й актуальність проблеми підтвердили необхідність розв'язання *суперечностей* між:

- об'єктивною потребою вдосконалення мовної освіти й недостатньою розробленістю теоретико-методичних засад навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів у лінгводидактиці вищої школи;
- активізацією сучасних лінгвістичних досліджень із лексикології і фразеології, що відображають самобутність української мови й культури, та недостатньою лінгводидактичною інтерпретацією їх результатів у теоретичному змісті навчально-методичних комплексів з мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін;
- наявністю теоретичних знань з лексикології і фразеології в майбутніх учителів початкових класів та неналежною сформованістю в них лексичної і фразеологічної компетентностей;
- потенційними можливостями інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів і недостатнім їх використанням в освітньому процесі вишу.

Необхідність обґрунтування теоретико-методологічних засад навчання лексикології і фразеології, зокрема психолого-педагогічних основ навчання, аналізу змісту навчально-методичного забезпечення процесу формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, теоретико-прикладного аспекту збагачення словникового запасу майбутніх учителів, упровадження ефективних технологій навчання й зумовили вибір теми дисертаційної роботи **«Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми кафедри української мови та славістики Бердянського державного педагогічного університету «Мовні одиниці та методика їх вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах» (державний реєстраційний номер 0116U008836) та Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110U006274).

Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №11 від 28.11.2013 р.), узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 34 від 28.01.2014 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад навчання лексикології і фразеології української мови та розробленні методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Відповідно до теми й мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз стану вивчення проблеми дослідження в теорії і практиці та обґрунтувати теоретико-методичні засади навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів у вищому навчальному закладі.
2. Розкрити й уточнити сутнісні характеристики базових понять дисертаційної роботи.
3. Схарактеризувати психологічні чинники формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.
4. Проаналізувати зміст навчально-методичного забезпечення процесу формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.
5. З'ясувати лінгводидактичний потенціал технологій навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів в умовах вищого навчального закладу.
6. Визначити критерії, показники, рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.
7. Розробити методику формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – методика формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Концепція дослідження. Потреба в обґрунтуванні теоретико-методичних засад навчання лексикології і фразеології української мови та розробленні методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів зумовлена зростанням вимог до якості освіти загалом, педагогічної зокрема. Значне збільшення обсягу інформації, динамічність лексичної системи української мови, зміщення акцентів на формування готовності

майбутнього вчителя застосовувати набуті у вищій компетентності в подальшій професійній діяльності викликає об'єктивну необхідність усебічного дослідження системи навчання української мови, зорієнтованої на формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, стрижневими складниками якої є лексична і фразеологічна компетентності, що відіграють особливу роль у мовленнєво-професійній діяльності, оволодінні майстерністю слова, формуванні мовного смаку, урахуванні національно-культурного компонента у змісті навчання лексикології і фразеології української мови.

Вихідним положенням концепції є створення методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, що передбачає: 1) реалізацію загальнодидактичних і специфічних принципів навчання лексикології і фразеології та впровадження в освітній процес сучасних підходів до навчання української мови; 2) урахування типологічних характеристик студента як суб'єкта освітнього процесу, психологічних чинників формування лексичної і фразеологічної компетентностей; 3) різноаспектне збагачення словникового запасу, активізацію термінологічного словника майбутніх учителів початкових класів як основи збагачення їхньої мовної картини світу, розроблення системи лексико-фразеологічних вправ, спрямованої на розвиток комунікативних якостей мовлення; 4) упровадження продуктивних технологій навчання лексикології і фразеології, зокрема інформаційно-комунікаційних, інтеграційних, діалогових, тренінгових та проблемно-дослідницьких, що розширюють комунікативні можливості майбутніх учителів початкових класів у раціональному накопиченні системи знань, сприяють формуванню в них мотивації до навчання, дають змогу залучити мультимедійні можливості сучасних засобів навчання для організації спостережень над лексико-фразеологічним матеріалом.

Концепцію, провідну ідею й основні положення дослідження зосереджено в **загальній гіпотезі**, що ґрунтується на припущенні про залежність ефективності навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів від оптимального добору принципів, підходів, форм, методів, засобів, технологій навчання.

Загальну гіпотезу конкретизовано в *часткових*, за якими формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів буде ефективним, якщо: урахувати здобутки сучасної лінгвістики, психолінгвістики та лінгводидактики в процесі навчання лексикології і фразеології української мови у функційно-системному й мовленнєво-прагматичному аспектах з урахуванням соціологічного, соціолінгвістичного, лінгвістичного, психологічного, лінгводидактичного, культурологічного, прагматичного чинників; виявляти лексичні неточності в мовленні; упроваджувати інформаційно-комунікаційні, інтеграційні, тренінгові та проблемно-дослідницькі технології навчання лексикології і фразеології української мови, систему лексико-фразеологічних вправ і завдань, що передбачають лексичний аналіз текстів різної стильової і жанрової належності, вибір слів, їх групування, розташування за ступенем інтенсивності ознаки, добір необхідного слова відповідно до контекстуальних умов, вибір омонімів, антонімів, синонімів, заміна синонімів у реченні чи тексті на основі усвідомлення семантики.

Методологічною основою дослідження є здобутки філософської науки про діалектичне пізнання світу, єдність мови й мислення, форми і змісту; положення про мову як засіб спілкування, пізнання й відображення дійсності в людській свідомості; основні положення гуманістичної психології й педагогіки, когнітивної психології, комунікативної та когнітивної лінгвістики; Закон України «Про вищу освіту», «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті», Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти; концепції мовної освіти; дидактичні, психологічні, лінгвістичні, лінгводидактичні дослідження.

Теоретичною основою слугували наукові дослідження в галузі філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, І. Зязюн, В. Лутай, В. Огнев'юк, С. Подмазін та ін.), положення з теорії діяльності та розвитку особистості (Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, В. Семиченко, О. Сергеєнкова, С. Смирнов); педагогічної теорії особистісного, компетентнісного, системного, проблемного, соціокультурного, контекстного підходів (А. Алексюк, Н. Бібік, В. Беспалько, І. Бех, С. Гончаренко, В. Давидов, Л. Занков, В. Желанова, К. Костюк, С. Мартиненко, А. Матюшкін, В. Оконь, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Хоружа та ін.); лінгвістичні ідеї українських мовознавців (Б. Ажнюк, К. Городенська, П. Гриценко, А. Грищенко, С. Єрмоленко, В. Калашник, Ж. Колоїз, Л. Кравець, Л. Лисиченко, Л. Марчук, Л. Мацько, М. Плющ, О. Пономарів, О. Потебня, Ю. Прадід, О. Селіванова, М. Степаненко, О. Стишов, В. Ужченко, М. Філон та ін.); монографічні праці з проблем методики навчання української мови (В. Бадер, З. Бакум, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, І. Дроздова, В. Загороднова, С. Караман, К. Климова, О. Копусь, І. Кучеренко, О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Мамчур, І. Нагрибельна, А. Нікітіна, М. Оліяр, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, О. Хорошковська, С. Яворська та ін.).

З метою реалізації поставлених завдань використано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз і синтез філософської, мовознавчої, психолого-педагогічної, лінгводидактичної літератури з проблеми дослідження для визначення поняттєво-категорійного апарату й обґрунтування теоретико-методологічних засад та методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів;

- *емпіричні*: педагогічне спостереження за освітнім процесом; бесіди, опитування, анкетування, тестування; аналіз самостійних робіт студентів; педагогічний (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) експеримент; методи оцінювання й самооцінювання задля перевірки ефективності запропонованої методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів в умовах вищого навчального закладу;

- *статистичні*: кількісний і якісний аналіз експериментальних даних із метою отримання достовірних результатів щодо ефективності розробленої методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, порівняльна характеристика результатів експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження: *уперше* в українській лінгводидактиці *науково обґрунтовано* теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів; з'ясовано загальнодидактичні та специфічні принципи навчання лексикології та фразеології, сучасні підходи, форми, методи, засоби, технології навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів; *розкрито й уточнено* сутність базових понять дослідження «*лексична компетентність майбутніх учителів початкових класів*», «*фразеологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів*», «*лексико-фразеологічний потенціал майбутнього вчителя початкових класів*»; *схарактеризовано* теоретико-прикладний аспект збагачення словникового запасу майбутніх учителів початкових класів; *запропоновано* систему лексико-фразеологічних вправ, спрямовану на розвиток комунікативних якостей мовлення; *виокремлено* національно-культурний компонент змісту навчання лексикології і фразеології української мови; *визначено* критерії, показники, рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів; *розроблено* методику формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів; *подальшого розвитку набула* теорія і методика реалізації інформаційно-комунікаційних технологій навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів, розроблення навчально-методичного супроводу педагогічного процесу у виші на засадах інтеграції мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін майбутніх учителів початкових класів.

Практична цінність дослідження полягає в розробленні, науковому обґрунтуванні й експериментальній перевірці методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів та відповідних навчально-методичних комплексів із дисциплін лінгвістичного циклу, спецкурсів і спецсемініарів з української мови та методики навчання української мови; у створенні й перевірці під час дослідного навчання комплексу дидактичних засобів: вправ і завдань, дидактичного матеріалу, тестів. Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі вищих навчальних закладів під час викладання мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін, проведенні спецкурсів, спецсемініарів, різних видів практик.

Достовірність результатів дослідження забезпечена науково-методичним обґрунтуванням вихідних положень, що спираються на сучасні досягнення дидактики, психології, психолінгвістики, етнолінгвістики, лінгвістики, лінгводидактики; ефективним використанням теоретичних, емпіричних і статистичних методів, що відповідали предмету, меті й завданням дослідження; упровадженням розробленої методики у вишах різних регіонів України; позитивною динамікою результатів експериментального навчання; апробацією дослідження на міжнародних, усеукраїнських, регіональних конференціях, семінарах та круглих столах.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57-27/ 323 від 23.03.2017 року), Київського університету імені Бориса Грінченка (акт № 64/1-н від 14.04.2017 року), Глухівського національного університету імені

Олександра Довженка (довідка № 3191 від 29.12.2016 року), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (акт № 228/01 від 31.01.2017 року), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди (довідка № 139 від 17.02.2017 року), Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського (акт № 01-12/27.2/255 від 24.02. 2017 року), ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ) (акт № 1/312 від 03.03.2017 року), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-28/735 від 11.04. 2017 року).

Особистий внесок здобувача в роботах у співавторстві в 2 колективних монографіях полягає в з'ясуванні поняття *«лексична і фразеологічна компетентності майбутніх учителів початкових класів»*; визначенні особливостей методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів; з'ясуванні лінгводидактичного потенціалу технологій навчання лексикології і фразеології сучасної української мови; висвітленні теоретичних засад навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів у вищому навчальному закладі; розробленні діагностувальних завдань вивчення рівнів сформованості лексичної та фразеологічної компетентностей.

Апробація результатів дослідження. Основні положення наукового дослідження висвітлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях і конгресах різних рівнів: *міжнародних* «Мова – література – культура в контексті національних зв'язків» (м. Бердянськ, 22-23 травня 2013 р.); Міжнародний філологічний форум студентів та докторантів (Софія, Болгарія, 13-16 листопада 2014 р.); «Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: Європейський вектор» (м. Ялта, 20-21 березня 2014 р.); «Мова і соціум: етнокультурний аспект» (м. Бердянськ, 2013-2016 рр.); «Мови і світ: дослідження та викладання» (м. Кіровоград, 27-28 березня 2014 р.); «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2014, 2016 рр.); «Лексико-граматичні інновації у сучасних слов'янських мовах» (м. Дніпропетровськ, 02–04 квітня 2015р.); «Актуальные проблемы педагогики и психологии» (м. Будапешт, Угорщина, 19 липня 2015 р.); «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бураго (м. Київ, 22-25 червня 2015 р.); «Освіта для сталого розвитку: міжконтинентальний діалог інтелектуалів» (м. Київ, 11-12 листопада 2015 р.); «Підготовка конкурентноздатного фахівця дошкільної та початкової освіти: реалії й перспективи» (м. Луцьк, 25-26 червня 2015 р.); «Теория и практика современной науки» (м. Зальцбург, Австрія, 7-10 вересня 2015 р.); «Багатоманітність культур як педагогічна проблема» (м. Бердянськ, 17 вересня); «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ» (м. Мюнхен, Німеччина, 29 жовтня-1 листопада 2015 р.); «Педагогічні ідеї Софії Русової у контексті сучасної освіти» (м. Чернігів, 19 лютого 2016 р.); «Акмеологічні засади інноваційного розвитку закладу освіти» (м. Київ, 18 лютого 2016 р.); «Філологія й лінгводидактика в науковому дискурсі ХХІ століття» (м. Старобільськ, 24 лютого 2016 р.); «Педагогика. Наука вчера, сегодня, завтра. Актуальные научные проблемы. Рассмотрение, решение, практика / Pedagogika. Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka» (м. Гданськ, Польща, 31 березня 2016 р.); «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи»

(м. Запоріжжя, 18 -25 квітня 2016 р.); «Science and Education a New Dimension» / Освіта і наука: новий вибір (м. Будапешт, Угорщина 21-28 липня 2016 р.); «Акмеологія: наука XXI століття» (м. Київ, 28 жовтня 2016 р.); «Формування професійної майстерності майбутніх фахівців в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу» (м. Житомир, 17-18 листопада 2016 р.); «Актуальные проблемы профессионального образования в Республике Беларусь и за рубежом» (м. Вітебськ, Республіка Білорусь, 16 грудня 2016 р.); **усеукраїнських:** «Мовні дисципліни в контексті розвитку сучасної вищої освіти» (м. Харків, 13-14 листопада 2014 р.); «Розвиток національно-мовної особистості в умовах непевної освіти: надбання, реалії, перспективи» (м. Умань, 23 жовтня 2014 р.); «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» (м. Острог, 2014 р., 2015 р.); «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі» (м. Київ, 11-12 листопада 2014 р.); «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (м. Умань, 23 жовтня 2015 р.); «Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти» (м. Житомир 23-24 березня 2016 р.); «Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження» (м. Київ, 7-8 квітня 2016 р.); «Формування мовної особистості в контексті багатоступеневої національної освіти» (м. Умань, 24 березня 2016 р.); «Трансформація національної системи вищої освіти України в умовах зовнішніх викликів» (м. Старобільськ, 20-21 жовтня 2016 р.); «О. Потебня і сучасна наука» (м. Херсон, 27 жовтня 2016 р.); «Лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсний простір: здобутки й перспективи» (м. Київ, 12-13 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основний зміст дисертації викладено в 60 наукових працях, із них 3 монографії (1 – одноосібно, 2 – у співавторстві, одну з яких опубліковано за кордоном), 2 навчально-методичні посібники, 27 статей у наукових журналах і збірниках наукових праць, 8 із яких – у міжнародних виданнях, 27 публікацій апробаційного характеру, з яких 4 надруковано за кордоном.

Результати захищеної у 2005 році дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – «українська мова» з теми «Семантико-граматичні чинники формування зіставного відношення в складних конструкціях сучасної української мови» в тексті докторської дисертації не використано (ДК № 031139).

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 488 найменувань, із них – 27 іноземними мовами. Повний обсяг дисертації становить 455 сторінок (із них 403 сторінки основного тексту). Робота містить 19 таблиць та 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його мету й завдання, об'єкт, предмет, концепцію, провідну ідею, гіпотезу; розкрито наукову новизну й практичне значення, методи дослідження; подано відомості про апробацію, упровадження, достовірність одержаних результатів.

У першому розділі – «**Теоретичні основи навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів**» – досліджено генезу розвитку методики навчання лексикології і фразеології у вищому навчальному

закладі, розкрито сутнісні характеристики базових понять роботи, визначено принципи навчання лексикології і фразеології української мови, окреслено сучасні підходи до навчання лексикології й фразеології майбутніх учителів початкових класів в умовах вишу.

Аналіз і синтез спеціальних джерел засвідчує, що проблему мовленнєвого розвитку, збагачення словникового запасу дітей започатковано ще в працях давньогрецьких філософів – Платона, Аристотеля, Сократа, римського педагога Квінтіліана, у студіях яких наголошено на необхідності розвитку мовлення дітей та запропоновано конкретні практичні рекомендації. З'ясовано, що методичні аспекти розвитку мовлення дітей, прийоми ознайомлення їх з новим словом та його значенням висвітлено в працях чеського педагога Яна Амоса Коменського, який особливу роль відводив використанню наочності, дотриманню послідовності й поступовості в ускладненні матеріалу під час його засвоєння. Суголосними ідеям Я. Коменського стали методичні рекомендації швейцарського педагога Йоганна Генріха Песталоцці, у яких розкрито соціальне, культурне й загальнопедагогічне значення рідної мови та виокремлено три основні напрями в навчанні мови: спостереження за роботою мовленнєвого апарату під час вимови звуків (звука); засвоєння слова через ознайомлення з окремими предметами та їх значенням; розвиток мовлення шляхом розповіді про предмет.

Установлено, що важливу роль у підготовці вчителя впродовж XVI-XVIII століть відіграла Києво-Могилянська академія, випускники якої засновували школи, укладали підручники, навчали дітей, правили служби, ставили вистави, ходили з вертепами і т. ін. Освітньо-виховна система спрямовувалася на те, щоб майбутній учитель майстерно володів мистецтвом слова, постійно збагачував власний словниковий запас, був підготовлений до процесу передачі знань, мав спеціальні вміння і навички, необхідні для освітньої діяльності.

Вивчення джерельної бази дозволило констатувати, що осередками розвитку традицій підготовки вчителів початкових класів у XVIII ст. стали Чернігівський, Харківський та Переяславський колегіуми, які вирізнялися філософсько-філологічним спрямуванням навчального процесу та активним упровадженням основ красномовства.

У дослідженні проаналізовано психолого-педагогічні праці з обраної проблеми видатних філософів, педагогів-учених, громадських та державних діячів: О. Духновича, М. Корфа, П. Редькіна, І. Рижського, Г. Сковороди, І. Тимківського, К. Ушинського, П. Юркевича та ін. У контексті студійованої проблеми цінним став доробок із теорії навчання та виховання К. Ушинського, який одним із перших порушив питання про сутність педагогічної теорії, мистецтво практики навчання і виховання, розробив методіку вивчення елементів лексикології в початковій школі, що ґрунтується на основі системи усних і письмових вправ, лексичного аналізу слова, вправляння (тренування, повторення), розвитку в учнів дару слова та багатства словника рідної мови.

Установлено, що послідовники К. Ушинського (Б. Грінченко, С. Русова, Д. Тихомиров, В. Сухомлинський та ін.) неухильно дотримувалися принципів, закладених педагогом: виховання любові до рідного слова, увага до живого слова,

вивчення закономірностей мови, розвиток мислення учнів на основі аналітико-синтетичних вправ.

Дослідження засвідчило, що важливу роль у розвитку української лексикології відіграла наукова діяльність засновника харківської лінгвістичної школи О. Потебні, праці якого пов'язані з вивченням лексичного значення слова, його виникненням, структурою, розвитком, функціональними властивостями передусім у текстах народної словесності та художньої літератури.

У розділі розкрито п'ять етапів становлення та розвитку української лексикології ХІХ – початку ХХІ століття. Визначено, що у лінгвістиці поступово формувалася науково-пошукова парадигма української лексикології, окреслювалися її змістові частини, тоді як у лінгводидактиці актуалізувалися проблеми нормування основ української мови, створення програм, підручників, методичних рекомендацій для учнів та вчителів-словесників, активну участь у складанні яких брали Л. Булаховський, В. Масальський, А. Медушевський, М. Тищенко, М. Шкільник, С. Чавдаров та ін. З'ясовано, що дослідники вказали на хиби навчання мови в школі, на відсутність методики навчання фонетики, графіки, лексикології, фразеології, граматики й розробили методичні основи навчання української мови, зокрема принципи, методи, відповідні форми роботи. Установлено, що в подальшому (1930-1940 рр.) збагачувалися методичні основи навчання української мови, визначалися зміст, методи і засоби навчання, виходили друком підручники, навчальні посібники. У 1950-1970 рр. з'являється чимало праць з розвитку мовлення: І. Олійника, Л. Марченко, А. Гамалія, Є. Дмитровського, О. Біляєва, у яких пропонувалося здійснювати вивчення української мови невіддільно від розвитку усного й писемного мовлення учнів, шляхом систематичного збагачення словника кожного школяра, оволодіння нормами літературної мови, формування в учнів умінь і навичок зв'язного викладу думок.

У контексті дослідження надзвичайно значущими стали ідеї В. Сухомлинського про розвиток культури мовлення учня і вчителя засобами рідного слова, мови. Аналіз наукових студій В. Сухомлинського засвідчив особливу вимогливість педагога до слова – першооснови мови та сили впливу на особистість. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського стала помітним явищем не тільки в Україні (Л. Антонєць, Л. Бондар, Л. Мамчур, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Федяєва, С. Яворська та ін.), а й за її межами (М. Біблюк, М. Богуславський, М. Мухін, Лі Цзихуа та ін.).

Аналіз спеціальної літератури дозволив констатувати, що з середини ХХ ст. починається послідовне теоретичне висвітлення проблем української лексикології: з'являються праці, присвячені висвітленню окремих питань лексикології, систематизації її основних знань. Мовознавцями (Б. Ажнюк, Г. Вокальчук, К. Городенська, Є. Карпіловська, Т. Коць, Л. Козловська, Л. Лисиченко, Д. Мазурик, Л. Марчук, Л. Мацько, Л. Ставицька, О. Стишов, О. Тараненко, С. Чемеркін та ін.) з'ясовано, що докорінні зміни, які відбулися на межі тисячоліть в усіх галузях суспільного життя, істотно вплинули на словниковий запас української мови, оскільки лексика, відбиваючи хід історичного розвитку, завжди перебувала в динаміці, однак на межі тисячоліть, як відзначають дослідники, темпи цих змін

істотно зросли, що викликає утруднення в осмисленні, лексикографічному описові, а отже, і в засвоєнні слів.

Узагальнення теоретичних напрацювань з означеної проблеми дало змогу з'ясувати, що останнім часом увагу науковців акцентовано на вивченні механізмів накопичення й збереження культурної інформації в слові. Важливе значення для навчання лексикології та фразеології української мови стали напрацювання З. Бакум, А. Богуш, М. Вашуленка, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіної, В. Дороз, С. Дорошенка, В. Каліш, С. Карамана, О. Копусь, К. Климової, В. Мельничайка, І. Нагрибельної, М. Оліяр, О. Савченко, В. Собко та ін., у працях яких обґрунтовано лінгводидактичні засади уроку української мови, концепції навчання елементів лексикології в початковій школі. Аналіз спеціальної літератури дозволяє констатувати, що в теорії навчання лексикології і фразеології намітилася тенденція до інноваційних змін у контексті нових вимог до формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

У розділі розкрито сутність стрижневих понять дослідження *«лексикологія»*, *«фразеологія»*, *«лексико-фразеологічний потенціал»*, *«лексична компетентність майбутніх учителів початкових класів»*, *«фразеологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів»*, окреслено погляди науковців, а також виявлено неоднозначність у тлумаченні означених дефініцій ученими в контексті філософських, психологічних, етнолінгвістичних, дидактичних, лінгводидактичних здобутків.

У роботі *лексичну компетентність майбутнього вчителя початкових класів* потлумачено як професійно значущу характеристику фахівця, складниками якої є теоретичні знання з лексикології як галузі мовознавства, уміння використовувати лексичні одиниці в жанрах педагогічного мовлення відповідно до комунікативної ситуації; дотримання лексичних норм сучасної української літературної мови з урахуванням постійних лексичних змін і трансформацій; лексичне багатство мовлення; наявність індивідуально-фахового потенціалу, що виявляється в умінні добирати лексеми з урахуванням типологічних характеристик учнів початкових класів, умінні адаптовувати навчальний матеріал, передусім через добір синонімічних відповідників, розвивати мовне чуття й мовний смак в учнів; усвідомлене використання ціннісного потенціалу та естетичності лексичних одиниць. *Фразеологічну компетентність майбутнього вчителя початкових класів* визначено як комплекс знань про фразеологію в лінгвістичному, соціокультурному контекстах, уміння застосовувати фразеологічні одиниці в педагогічному дискурсі, здатність збагачувати мовлення учнів початкових класів фразеологізмами. На основі аналізу сучасних праць психологів, педагогів, лінгвістів, лінгводидактів з'ясовано, що *лексико-фразеологічний потенціал майбутніх учителів початкових класів* – це синтетична особистісно-професійна якість, індикатором якої є здатність і готовність фахівця до використання лексем і фразем у мовленнєвій діяльності.

Студіювання теоретичних підвалин української лінгводидактики в контексті сучасних освітніх реалій і тенденцій уможливило з'ясування пріоритетних позицій в обґрунтуванні принципів навчання як вихідних положень, зокрема загальнодидактичних, спільних для всіх дисциплін навчального плану педагогічного вишу: науковості; інтегративності, свідомості; наступності й перспективності;

наочності, системності та ін., та специфічних принципів навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів: формування стійкої мотивації до оволодіння лексичним і фразеологічним багатством української мови; запровадження лексичного аналізу мови художніх текстів; уведення поданих або самостійно дібраних лексем у власне мовлення; реалізації міжпредметних зв'язків у використанні лексико-фразеологічного ресурсу; урахування семантики фразеологічних одиниць у процесі засвоєння фразеологічної теорії; опертя на соціокультурний компонент змісту лексичних і фразеологічних одиниць; проектування методики навчання лексикології і фразеології з урахуванням широкого розуміння їх змісту в мовознавстві.

У дослідженні враховано здобутки лінгводидактів із проблеми реалізації сучасних підходів до навчання лексикології і фразеології (З. Бакум, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, В. Загороднова, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Мамчур, В. Мельничайко, І. Нагрибельна, С. Омельчук, Г. Онкович, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, С. Яворська та ін.). Доведено, що впровадження особистісно зорієнтованого, системного, словоцентричного, текстоцентричного, комунікативно-діяльнісного, контекстного, компетентнісного, проблемного, соціокультурного підходів уможливорює оптимізацію змісту та ефективних форм, методів, засобів, адекватних змісту; забезпечує умови для проектування індивідуальної траєкторії професійного зростання, стимулює збагачення словникового запасу, удосконалення комунікативних якостей мовлення майбутніх учителів початкових класів.

У другому розділі – **«Психолого-педагогічні основи навчання лексикології і фразеології в умовах вищого навчального закладу»** – розглянуто типологічні характеристики студента як суб'єкта освітнього процесу, визначено психологічні чинники формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, схарактеризовано мовленнєву діяльність як об'єктивний процес навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів.

Аналіз психологічної літератури дав змогу констатувати, що врахування викладачем індивідуальних та вікових особливостей студентів, розуміння суті психічних процесів, що лежать в основі навчально-пізнавальної діяльності, значною мірою сприяють ефективній організації навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів. Психологами (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Жинкін, І. Зимня, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Максименко, А. Маркова, С. Рубінштейн, В. Семиченко, І. Синиця, О. Смирнов та ін.) доведено, що в студентський період формується ментальний досвід, виробляються індивідуальні варіанти способів сприймання, запам'ятовування, відтворення й мислення, які визначають шляхи здобування, накопичення, перероблення та використання інформації. Опрацювання спеціальних джерел дозволило констатувати, що особливостями сприймання студентів є предметність (визначення предмета за його властивостями), цілісність (відображення об'єкта як єдиного цілого), структурність (сприймання абстрагованої, узагальненої структури об'єкта), константність (відносна постійність образів) і усвідомленість (внесення в сприймання знань та досвіду). Формування лексичної та фразеологічної

компетентностей майбутніх учителів початкових класів ґрунтується на всіх означених особливостях сприймання. Уява полегшує сприймання змісту текстів, сприяє творчості, кращому запам'ятовуванню абстрактної лексики, дає змогу проектувати, моделювати, планувати майбутні дії, напрями роботи в процесі навчання лексикології і фразеології.

У розділі взято до уваги, що студентському вікові притаманна абстрактна уява, яка передбачає використання схем, символів і взірців, активізує образи-асоціації, що виникають унаслідок високого ступеня узагальнення. З огляду на це в роботі визначено, що найбільш ефективним є таке навчання, у процесі якого створено оптимальні умови формування лексичної і фразеологічної компетентностей, коли прогнозовані результати досягаються за мінімальних витрат часу, зусиль викладача та студентів і обов'язкового врахування основних типологічних характеристик студентської вікової групи (сприймання, пам'яті, мислення, уяви, уваги). За свідченням психологів, різновиди уваги виявляються не самі по собі, а у зв'язку з іншими психічними процесами – пам'яттю, мисленням, уявою.

З'ясовано, що в психології прийнятними є кілька класифікацій видів пам'яті, здійснених за різними ознаками. Залежно від того, що саме людина запам'ятовує і відтворює, розрізняють чотири види пам'яті: образну, рухову, емоційну і словесно-логічну. Студентам властиве переважно довільне запам'ятовування, що є ефективним у тому випадку, коли вони усвідомлюють, навіщо їм необхідно запам'ятовувати той чи той матеріал. Запам'ятовуванню сприяє усвідомлення специфіки матеріалу, смислове групування об'єктів запам'ятовування і, щонайголовніше, опора на інтенсивну розумову роботу, що забезпечується проблемною організацією всієї пізнавально-комунікативної діяльності суб'єктів навчання. У роботі використано здобутки теоретико-експериментальної психології про види, типи, функції пам'яті, що є визначальними у виборі методів, прийомів і засобів навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів.

Установлено, що в науковому обігу вікової психології функціонують такі типи уваги: *мимовільна, довільна, післядовільна*, урахування яких в освітньому процесі вишу має виняткове значення для практичної реалізації розробленої методики. У психології доведено, що особливістю уваги вчителя є здатність її до швидкого переключення, розподільності, переміщення з одного об'єкта на інший. Екстраполявання прикладних досліджень психологів у методичний контекст дало змогу стверджувати, що обсяг уваги студента підвищується завдяки систематичному тренуванню, тому під час проведення занять необхідно забезпечувати концентрацію уваги всіх студентів, від якої залежить сприймання навчального матеріалу, осмислення, засвоєння, поєднання із практичною комунікативною діяльністю. У процесі дослідження дійшли висновку, що важливо розподіляти увагу студентів під час різних видів пізнавальної діяльності й утримувати її упродовж усього заняття, зацікавлюючи навчальним матеріалом, підтверджуючи його значущість, застосовуючи елементи методичного коментування лексичних явищ, значення слів і фразеологізмів, відповідно вчити студентів мислити, тобто опосередковано й узагальнено відображати предмети та явища об'єктивної дійсності в їх істотних

зв'язках і відношеннях; студенти з розвиненим поняттєвим мисленням легко аналізують тексти, засвоюють наукові поняття, володіють термінологією; з образним мисленням концентрують свою увагу на емоційно-, волюнтативно- й естетично-експресивних властивостях слова, глибоко аналізують тексти, здатні легко виділяти мовні зображально-виражальні засоби.

Вивчення психологічних студій (К. Абульханова-Славська, М. Агулов, Б. Ананьєв, В. Апелът, Л. Божович, К. Вазіна, М. Варбан, В. Володько, П. Гальперін, Д. Ельконін, С. Занюк, І. Зимня, М. Каган, Г. Костюк, О. Леонтєєв, А. Маркова, В. М'ясищев, Ю. Пассов, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Семиченко, О. Сергєєнкова, Г. Щукіна, П. Якобсон та ін.) дозволило виявити залежність між результативним засвоєнням лексичного та фразеологічного матеріалу й відповідністю змісту навчання мовознавчих дисциплін інтересам і професійним потребам студентів. Акцентовано, що у процесі опанування теорії необхідно брати до уваги низку психологічних чинників, зокрема діяльність, мотивацію, інтерес, потреби, рефлексію, урахування яких сприяє формуванню лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Визначено, що психологи мотиваційну сферу вважають ядром особистості, оскільки мотиви пронизують спрямованість особистості, ціннісні орієнтації, настанови, очікування, характер, здібності, емоції, схильності, вольові якості, психічні процеси та діяльність, тоді як рефлексію – складним міждисциплінарним феноменом, що є зверненням особистості до себе (до своєї свідомості, мислення, результатів діяльності, до сприймання себе очима інших людей). З'ясовано, що в процесі навчання лексикології і фразеології доцільно правильно спрямовувати розвиток пізнавальної та навчальної діяльності студентів задля того, щоб інтелектуальний розвиток міг вийти на якісно новий рівень, пов'язаний із розвитком творчих здібностей і спрямовувати освітню діяльність не тільки на засвоєння інформації, а й на розвиток інтелекту, ініціативи, створення нового, невідомого; формувати здатність побачити проблему та знаходити продуктивні шляхи розв'язання.

Доведено, що в сучасних умовах модель формування професійних комунікативних якостей має ґрунтуватися на таких постулатах, як: комунікативний характер педагогічної діяльності, основою якої є спілкування; спілкування як діяльність має соціальний і діалогічний характер, тобто є спільною діяльністю всіх учасників педагогічного процесу, а не способом впливу педагога на об'єкт виховання; педагог є учасником комунікативної взаємодії на засадах співробітництва і партнерства. З огляду на це з'ясовано, що методика навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів доцільно будувати на комунікативних засадах. Визначено, що успішність навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів залежить і від того, наскільки в змістовому та методичному аспектах буде забезпечено: використання навчальних дисциплін лінгвістичного і лінгводидактичного циклів, міждисциплінарних зв'язків між ними як засобу формування лексичної, фразеологічної та лінгводидактичної компетентностей студентів; організацію комунікативного освітнього середовища в процесі викладання мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін; рівнобіжне

навчання всіх видів мовленнєвої діяльності на основі спільного мовно-мовленнєвого матеріалу.

Аналіз психологічної літератури дав змогу констатувати, що у процесі навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів винятково важливими є два аспекти: 1) опанування теоретичних знань про енергійну, потужну основу слова, мови, мовлення, збагачення словникового запасу, термінологічної бази та вироблення навичок їх комунікативно доцільного застосування; 2) уміння використовувати слова, фразеологізми, мову, мовленнєву діяльність для педагогічного впливу. Визначено, що важливою умовою забезпечення продуктивності формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів є самостійність під час виконання практичних вправ і завдань. Пріоритетним засобом навчання лексикології і фразеології майбутніх фахівців у галузі початкової освіти визначено дослідницькі завдання, що дозволяють залучити студентів до засвоєння програмового матеріалу через пошук, створення й вирішення проблемних ситуацій.

Інтерпретування психолінгвістичних здобутків у лінгводидактичний контекст переконало в доцільності сукупного використання всіх видів мовленнєвої діяльності в професійній сфері комунікації на засадах комплексу підходів, передусім словоцентричного та текстоцентричного. Установлено, що з низки прикладних умінь, якими має оволодіти майбутній учитель будь-якого фаху, є мовленнєві уміння, професійно значущі для вчителя початкових класів, зокрема вміння переконливо говорити, розповідати, вести бесіду, виразно читати, адаптовувати навчальний матеріал передусім шляхом пошуку лексичних відповідників, добір емоційно-експресивної лексики, комунікативно доречне застосування питомої української лексики.

У третьому розділі – **«Зміст і організація навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів»** – проаналізовано зміст навчально-методичного забезпечення процесу формування лексичної і фразеологічної компетентностей студентів вишу, обґрунтовано концепцію формування лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, висвітлено теоретико-прикладний аспект збагачення словникового запасу майбутніх учителів початкових класів, схарактеризовано національно-культурний компонент змісту навчання лексикології і фразеології української мови.

Аналіз чинних програм, підручників і посібників для майбутніх учителів початкових класів в аспекті обраної проблеми дозволяє констатувати, що зміст програм з дисциплін: «Сучасна українська мова з практикумом»; «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; «Методика викладання української мови в початковій школі» упродовж останнього двадцятиріччя активно розроблявся й удосконалювався українськими мовознавцями та лінгводидактами (В. Бадер, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Дубовик, А. Загнітко, М. Захарійчук, М. Зубков, С. Караман, К. Климова, Г. Козачук, О. Копусь, Л. Кравець, О. Кучерук, О. Леута, О. Любашенко, Л. Мацько, І. Нагрибельна, В. Науменко, М. Оліяр, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентилюк, М. Плющ, Т. Симоненко та ін.).

З'ясовано, що чинні навчальні програми орієнтують на підвищення рівня загальномовної підготовки майбутніх учителів початкових класів (грунтовне оволодіння теорією мови, розуміння кожного з рівнів мовної системи, визначення функцій мовних одиниць, їх відношень, членування мовного потоку, трансформації мовних одиниць в складні синтаксичні конструкції та згортання складної синтаксичної конструкції в реальне слово). У програмах визначено мету, завдання курсів, окреслено вимоги до формування компетентностей, яких мають набути студенти в процесі вивчення мовознавчих дисциплін, водночас виявлено, що кожна програма вирізняється самобутністю у викладі змісту, підходами у ранжуванні навчальних завдань.

Установлено, що в освітньому процесі вищих навчальних закладів, які готують майбутніх учителів початкових класів здебільшого використовують такі підручники: «Сучасна українська літературна мова» (за редакцією М. Плющ), який належним чином репрезентує основні відомості про фонетичну систему, лексичний склад і граматичну будову сучасної української літературної мови; «Сучасна українська літературна мова» (за редакцією А. Грищенка), що вирізняє з-поміж інших наявність історичних коментарів, академізм і докладність в описі мовної теорії. З'ясовано, що, крім чинних підручників, викладачі використовують різні навчальні посібники, окремі з яких проаналізовано в роботі. Навчальний посібник «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: Завдання і вправи» (Н. Лахно) репрезентує ефективну методику проведення практичних занять із лексикології, фразеології та лексикографії відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів, матеріал якого розташовано за принципом наростання складності: спочатку запропоновано завдання для самостійного виконання, які допомагають студентам зорієнтуватися в теоретичному матеріалі, опанувати його, опрацювати необхідну додаткову літературу, що віддзеркалює дискусійні питання лексикології, фразеології та лексикографії української мови, тому в багатьох завданнях подано матеріали до вивчення монографій, журнальних статей, класичних праць із українського мовознавства. Навчально-методичний посібник «Практикум з орфографії, лексикології, фразеології, лексикографії української мови» (автори: І. Савченко, В. Шляхова) містить різнопланові завдання для практичних занять, матеріали для самостійної роботи студентів та поточного й підсумкового контролю. Визначено, що особливістю посібника є наявність достатньої кількості завдань, що уможлиблює їх використання для індивідуального самостійного виконання й сприяє збагаченню словникового запасу студентів, розвитку їхньої лінгвістичної креативності. Частина завдань містить зразки виконання, що регламентує навчальну діяльність студента.

На формування усного й писемного мовлення майбутніх фахівців зорієнтовано посібник «Українська мова за професійним спрямуванням» (за редакцією С. Карамана, О. Копусь), у якому розлого подано теоретичний матеріал та належну кількість вправ різних типів для його закріплення. Продуктивними виявлено лексико-фразеологічні вправи, побудовані як на текстовій основі, так і на словниковому і фразеологічному матеріалі, що репрезентують сучасний стан розвитку лексичної системи української мови й уможлиблюють використання

здобутих знань у майбутній професійній діяльності. Посібник «Українська мова професійного спілкування» (автори: З. Мацюк, Н. Станкевич) репрезентує самобутність української мови передусім через порівняння українських слів зі словами інших мов, акцентує увагу студентів на специфічній лексиці: *лани широкополі, садок вишневий, дівчина як калина, доля стелиться рушниками, чорнобривці посіяла мати* тощо.

У контексті дослідження інтерес викликав навчальний посібник «Методика навчання української мови в початковій школі» (за науковою редакцією М. Вашуленка), у якому висвітлено всі розділи, крім розділу «Методика читання», передбачені програмою з методики викладання української мови в початкових класах для педагогічних навчальних закладів II–IV рівнів акредитації. Зміст посібника розроблено з урахуванням вимог Державного стандарту початкової загальної освіти з освітньої галузі «Мова і література» та нової програми з української мови для чотирирічної початкової школи. Установлено, що у виданні «Методика викладання української мови в початкових класах» (автори: С. Дорошенко, М. Вашуленко, О. Мельничайко) належним чином висвітлено концептуальні засади мовної освіти в початковій школі; здійснено докладний методичний аналіз навчального матеріалу: визначено наступність і перспективність у його вивченні, оптимальне співвідношення між теоретичним матеріалом і практичними вміннями; ураховано диференціювання матеріалу за ступенем його складності для засвоєння, міжпредметні зв'язки української мови з іншими предметами, що опановуються в початковій школі; запропоновано продуктивне використання дидактичного ресурсу методичного апарату підручника з української мови; подано планування навчального матеріалу, моделювання методики навчання лексикології і фразеології в початкових класах.

У роботі запропоновано концепцію формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, спрямовану на пошук шляхів інтеграції важливих аспектів освітнього процесу: *соціокультурного, психологічного, педагогічного*.

Соціокультурний аспект розглянуто через актуалізацію в освітньому процесі позамовних чинників, що перебували тривалий час поза увагою дослідників і вербально репрезентують культурні і духовні цінності українського та інших народів, норм та регулюють стосунки між поколіннями, націями, сприяють естетичному та морально-етичному розвитку особистості. *Психологічний аспект* проблеми формування лексикологічної й фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів обґрунтовано з урахуванням низки найбільш важливих психологічних чинників активізації особистості у формуванні пізнавального і професійного інтересу: творчого характеру навчально-пізнавальної діяльності, ігрового характеру проведення занять, емоційного впливу з дотриманням таких вимог: поділ групи на підгрупи (умова для кооперації суб'єктів спільної навчальної діяльності та інтенсифікації зворотного зв'язку між ними), урахування індивідуальних особливостей майбутніх учителів початкових класів (умова для усунення комунікативних бар'єрів, інтенсифікації процесів міжособистісного пізнання). *Педагогічним аспектом* формування лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів передбачено оволодіння

складною системою педагогічних і практичних дій, необхідних для доцільної регуляції мовленнєвої діяльності наявними в суб'єкта знаннями, вміннями та навичками; професійними мовленнєвими вміннями, які забезпечуються органічною єдністю теоретичного опанування основ лексикології і фразеології з практичним застосуванням знань у реальних умовах академічної групи та індивідуальному спілкуванні, формуванням у студентів особистісного інтересу до феномену мови і мовленнєвої культури, правил лексичного слововживання та опанування різних шарів лексики.

У процесі дослідження було визначено, що збагачення словникового запасу студентів здійснюється у процесі опанування всіх навчальних дисциплін, пріоритетними визнано мовознавчі дисципліни, у межах яких майбутні вчителі початкових класів засвоюють ті закономірності, поняття і підходи до розуміння слова, словникового складу мови, які у своїй системі створюють мовну картину світу. Акцентовано, що в студентів формується поняття словникового складу не як механічної множини слів, а як упорядкованої за певними закономірностями лексико-семантичної системи, елементи якої пов'язані різними типами значеннєвих відношень, розрізняються за сферами вживання в комунікативній практиці суспільства, характеризуються найвиразнішою порівняно з одиницями інших мовних рівнів динамікою якісного і кількісного розвитку, перебувають у безпосередній залежності від явищ позамовної дійсності, відображаючи пізнавальну діяльність, широкий соціально-історичний досвід носіїв мови.

Установлено, що в сучасній філософії, лінгвістиці та лінгводидактиці погляд на мову як чинник культурної спадщини та як культурно-історичне явище є загальноприйнятим. Інтегративні зв'язки мови з урахуванням національно-культурного компонента змісту навчання лексикології і фразеології виявляються в комунікативних процесах: комунікація є необхідною умовою існування і розвитку культури. Аналіз і синтез лінгвістичної літератури засвідчив, що національно-культурна семантика притаманна мовним одиницям усіх рівнів, проте найбільшою мірою характеризує лексичні та фразеологічні одиниці мови, що становлять значний і неоднорідний шар, адже вони позначають самотні реалії, що віддзеркалюють культуру, побут, традиції народу впродовж різних історичних епох. З огляду на це формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів спроектовано через національно-культурний компонент змісту навчання лексикології і фразеології української мови, що сприяє кращому оволодінню українським словниковим багатством, усвідомленню слова як найважливішої одиниці мови; актуалізує, мотивує і спонукає суб'єктів педагогічної взаємодії до різних видів мовленнєвої діяльності, вираження найтонших відтінків думки, найглибших почуттів і переживань, словесного відтворення фактів, пов'язаних із історією, культурою українського народу.

Четвертий розділ – **«Технології навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів»** – присвячено аналізу форм, методів і засобів навчання лексикології і фразеології української мови, опису інформаційно-комунікаційних технологій у навчальній діяльності студентів вишу, визначенню критеріїв, показників і рівнів сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Ретроспективний аналіз досліджень українських і зарубіжних науковців переконав, що на сьогодні охарактеризовано дидактичні особливості традиційних форм організації навчального процесу в системі вищої педагогічної освіти (А. Алексюк, М. Євтух, В. Ортинський, О. Пехота, О. Савченко, М. Фіцула та ін.); з'ясовано лінгводидактичний потенціал лекції, семінару, практичного заняття, самостійної роботи як ефективних форм організації навчання студентів української мови (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, О. Караман, С. Караман, К. Климова, О. Кучерук, І. Нагрибельна, А. Нікітіна, М. Оліяр, О. Семенов та ін.); виділено дієві методи і прийоми репрезентації теоретичного матеріалу, обґрунтовано засоби активізації навчальної діяльності студентів, доведено ефективність певних форм контролю знань, умінь і навичок (О. Копусь, Л. Мацько, Н. Остапенко, Л. Паламар, Т. Симоненко та ін.). Вивчення праць лінгводидактів переконало, що розвиток суспільства спонукає до пошуку таких форм навчання, у яких були б природними життєві мовні ситуації і виокремлювалося індивідуальне мовлення, одночасно здійснювалося мовне виховання і формувалося усвідомлення студентами позитивної мовленнєвої поведінки. Установлено, що, беручи за основу структуру класичної лекції або семінару, практичного заняття або колоквиуму, викладач повинен створити таке навчально-наукове середовище, яке забезпечуватиме не лише формування професійної компетентності загалом, лексичної та фразеологічної компетентностей як її складників, а й супровідно стане потужним імпульсом до організації самостійної роботи студентів, що посідає значне місце в освітньому процесі сучасного вишу; активізує науково-дослідницьку діяльність студентів.

Виявлено, що ефективність навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів значною мірою залежить від розуміння сутності форм, методів, прийомів, засобів навчання, методично правильного їх добору й комбінування. У роботі зазначено, що будь-який метод має певну внутрішню структуру, складається з окремих прийомів, спрямованих на розв'язання часткових дидактичних завдань, які застосовуються в різних комбінаціях; зазнають істотних трансформацій, модифікуються, окремі з яких поєднуються з інноваційними.

Продуктивними в контексті дослідження визначено такі методи навчання: усний виклад (розповідь, пояснення, лекція), бесіда, робота з підручником, спостереження й аналіз мовних явищ, метод вправ, програмоване навчання та інтерактивні методи, оскільки вони відповідають основним напрямам роботи у вищому навчальному закладі, дозволяють організувати роботу над формуванням лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, забезпечують взаємозв'язок викладача й студентів у роботі над лексико-фразеологічним матеріалом, дають змогу використати різні рівні пізнавальної діяльності студентів. Виявлено, що особливу роль у навчанні лексикології і фразеології відведено методу вправ, оскільки за допомогою вправ розвиваються і зміцнюються необхідні вміння, навички, здібності, імітується інтелектуальний процес прийняття рішень, здійснюється розв'язання проблемних ситуацій.

Вивчення та узагальнення досвіду фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів дало змогу з'ясувати, що в кожному виші формується власне інформаційно-навчальне середовище, зокрема, веб-технології, електронна пошта,

репозиторії, пошукові сервери, телеконференції, спілкування в чатах. На сайтах кафедр розміщуються навчальні плани, робочі програми з навчальних дисциплін, спецкурсів і спецсемінарів, навчальні посібники, методичні рекомендації, плани для проведення практичних (сеінарських чи лабораторних занять); методичні рекомендації з курсів, що викладаються, матеріали для самостійної роботи студентів тощо, які сприяють опануванню ними значних обсягів інформації, формуванню лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Доведено, що впровадження комп'ютерних технологій на заняттях із лексикології і фразеології дає змогу реалізувати особистісні освітні цілі в оптимальному режимі, кардинально поліпшити контроль і самоконтроль на основі забезпечення зворотного зв'язку. Інформаційно-комунікаційні технології сприяють поглибленому й усвідомленому засвоєнню лексико-фразеологічної теорії, розширюють словниковий запас майбутніх учителів початкових класів, сприяють формуванню в них мотивації до навчання, оптимальній організації дослідницької діяльності.

Аналіз спеціальної літератури дозволив констатувати, що розроблення технологій навчання лексикології та фразеології зумовлене багатьма об'єктивними чинниками, із-поміж яких вагоме місце посідають ті, що пов'язані з індивідуальними освітніми запитами студентів і впливають на вибір кожним власної траєкторії навчання. Відповідно продуктивними технологіями формування лексичної і фразеологічної компетентностей визначено тренінгові, діалогові, проблемно-дослідницькі технології.

Тренінгові технології зорієнтовані на поглиблення й розширення засвоєних знань, опанування теоретичних відомостей із лексикології та фразеології, виконання системи завдань задля вироблення професійно значущих умінь майбутніх учителів початкових класів. Продуктивним виявлено тренінг формування лексичної і фразеологічної компетентностей студентів, зміст якого побудовано за трьома напрямками: словникова робота, повторення теоретичного матеріалу з лексикології і фразеології, виконання системи вправ і завдань. Словникова робота передусім спрямована на збагачення словникового запасу студентів через засвоєння нових слів і фразеологізмів, комунікативно доречне вживання синонімів, омонімів, антонімів, паронімів, перифраз; формування умінь і навичок визначення семантики, емоційно-експресивного забарвлення слів і фразем, формування умінь і навичок правильного вживання з урахуванням лексичної сполучуваності; розвиток умінь доцільного використання слів і фразеологізмів залежно від типу і стилю мовлення; виховання в студентів мовного чуття, естетичного смаку до краси слів і фразем. Прикметною ознакою тренінгових технологій визнано створення атмосфери успіху, співробітництва, заохочення студентів до систематичної пізнавальної діяльності. Установлено, що з-поміж *діалогових технологій* найчастіше використовують в освітньому процесі проблемно-пошукові діалоги, дидактичні ігри, навчальні дискусії, евристичні бесіди, аналіз конкретних ситуацій, орієнтовані на безпосередню активну участь студентів у процесі педагогічної взаємодії: викладач – студент, студент – викладач, студент – студент, викладач – академічна група. У роботі виокремлено *проблемно-дослідницьку* технологію з огляду на її когнітивно-

розвивальний потенціал, а також визначено ефективність дидактичних ігор, проєктів, що застосовуються в межах технології.

З'ясовано, що останнім часом набули поширення електронні технології, зокрема SMART Board, які істотно збагачують можливості інформаційно-комунікаційних технологій, надаючи великий сенсорний екран для роботи з мультимедійними матеріалами. Суттєвою перевагою комплексу SMART Board є те, що його програмне забезпечення дає змогу одним дотиком відкрити будь-який комп'ютерний додаток чи сторінку в інтернеті, продемонструвати заздалегідь створений матеріал чи просто щось намалювати, зберегти тільки-но створене у вигляді комп'ютерного файлу, роздрукувати, відправити електронною поштою чи розмістити в інтернеті.

Обґрунтовано, що інформаційно-комунікаційні технології створюють сприятливі умови для проведення спільних наукових конференцій, методичних діалогів, вебінарів, обміну навчальними ресурсами; дають змогу сформувати стійку мотивацію до навчання лексикології і фразеології; обирати навчальні завдання за рівнем складності відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії студента; працювати в зручному для нього режимі; активно залучають студентів в освітній процес, на відміну від традиційних методів навчання; дозволяють істотно змінювати способи управління навчальною діяльністю; реалізувати в освітньому процесі навчально-тренувальні, комунікативні, довідково-інформаційні, конструкторські, мультимедійні функції, що значно розширюють можливості подання навчальної інформації: доступу й отримання будь-якої інформації в досить великому обсязі, у тому числі й через інтернетну мережу.

Оскільки формування лексичної і фразеологічної компетентностей у системі підготовки майбутнього вчителя початкових класів розглянуто як інтегрований відкритий педагогічний феномен, було обрано інтегровані критерії сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Ціннісно-мотиваційний критерій (K1) співвіднесено з культурою мовлення майбутнього вчителя початкових класів. Критерій передбачає врахування індивідуальних особливостей студента (ставлення до інших студентів, учнів під час педпрактики, викладачів, усвідомлення значущості власної професійної діяльності, авторитетність та високий рівень впливу на вихованців і підлеглих), сформованість стійкої мотивації до навчання лексикології і фразеології, збагачення власного словникового запасу, стійкий інтерес до роботи з лексикографічними виданнями.

Когнітивно-професійним критерієм (K2) передбачено наявність у студентів міцних знань з лексикології і фразеології: високий рівень володіння матеріалом із лексикології і фразеології, високий загальнокультурний рівень, якісна теоретична підготовка, обізнаність із методологією мовознавчих дисциплін; здатність інтегрувати знання з різних навчальних дисциплін.

Особистісно-професійним критерієм (K3) передбачено визначення низки вимог до особистісних рис і якостей студента (рівень загальної культури; комунікативна компетентність; здатність мислити нестандартно; наполегливість, оптимізм у ставленні до соціуму; чуйність та об'єктивність; вимогливість до себе; розвинене почуття обов'язку і відповідальності; лідерські здібності).

Операційно-діяльнісний критерій (К4) визначає вміння майбутніх учителів початкових класів оцінювати, аналізувати, рефлексувати, контролювати і регулювати мовленнєву діяльність; наявність умінь усвідомлено й комунікативно доцільно застосовувати лексичні й фразеологічні одиниці у власному мовленні, термінологічна точність, правильно пояснювати лексичне значення кожного слова, ураховуючи багатозначність, естетичний потенціал слова, фразеологізму.

Креативно-дослідницьким критерієм (К5) передбачено: наявність у студентів умінь: бачити наукову проблему та визначати шляхи її розв'язання; вести дискусію, відстоювати власну позицію; структурувати й застосовувати інформацію для розв'язання актуальних проблем; виявляти лінгвістичну креативність, прогнозувати методичні тенденції у навчанні лексикології і фразеології.

Для визначення рівнів сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів використано різні способи контролю: співбесіди, анкетування, спостереження, тестування.

За допомогою оптимальних способів контролю відповідно до критеріїв та їх показників виділено такі рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів: *високий, достатній, середній, елементарний*, що визначаються не лише за ступенем сформованості компонентів і критеріїв їх вияву в навчальній діяльності, а й з урахуванням поступового ускладнення, розширення та варіювання сфер цієї діяльності, підвищення складності вирішуваних навчальних завдань у професійному контексті.

У п'ятому розділі – **«Аналіз результатів експериментальної перевірки методики навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів»** – визначено мету й завдання дослідного навчання; описано зміст і структуру експериментальної програми, розроблено авторську методику формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, описано перебіг і проаналізовано результати педагогічного експерименту.

Експериментальна робота здійснювалася з урахуванням наукових досягнень у галузі філософії, психології, психолінгвістики, лінгвістики, педагогіки, лінгводидактики. Основною метою експерименту було визначено перевірку ефективності розробленої методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів й перевірку гіпотези, яка ґрунтувалася на припущенні про залежність ефективності навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів від оптимального добору принципів, підходів, форм, методів, засобів, технологій навчання, запропонованої системи вправ і завдань з лексикології і фразеології української мови.

Задля досягнення основної мети та розв'язання завдань дослідження, перевірки висунутої гіпотези було розроблено модель методики формування лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, яку реалізовано в процесі експериментально-дослідного навчання у восьми вишах України: Бердянському державному педагогічному університеті, Київському університеті імені Бориса Грінченка, Глухівському національному університеті імені Олександра Довженка, Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Миколаївському національному

університеті імені В. О. Сухомлинського, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Пропонована модель відображає такі складники методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів: мету, завдання, принципи, підходи, зміст, форми, методи, засоби, технології навчання лексикології і фразеології, критерії, показники, рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей, що сукупно становлять теоретико-методичні засади навчання лексикології і фразеології української мови майбутніх учителів початкових класів (рис. 1).

Рис.1. Модель методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів

Зазначено, що всі складники моделі підпорядковано провідній меті експериментальної методики – формуванню лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів. Обґрунтовано, що вдосконалення змісту навчання з лексикології і фразеології відбувається з урахуванням соціологічного, соціолінгвістичного, лінгвістичного, психологічного, лінгводидактичного, культурологічного, прагматичного чинників, спроектованих на умови навчання в сучасному виші. Провідною ідеєю функційно-системного й мовленнєво-прагматичного аспектів навчання лексикології і фразеології української мови визначено сформованість системи знань із лексикології і фразеології, умінь використання лексико-фразеологічних одиниць у навчально-професійній діяльності. Крім принципів, підходів, форм, методів, засобів, технологій навчання лексикології і фразеології, критеріїв, рівнів, модель містить етапи формування лексичної і фразеологічної компетентностей (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-діяльнісний, дослідницько-творчий), покладених в основу формувального етапу педагогічного експерименту. Для реалізації моделі методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей було складено програму педагогічного експерименту й розроблено методичний супровід, апробовані під час формувального етапу педагогічного експерименту.

Аналіз стану сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів передбачав вивчення емпіричних фактів, що відображають рівень знань, сформованості лексичних умінь у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, тобто визначення початкового рівня, від якого відбуватиметься подальший моніторинг перебігу експериментальної роботи.

Метою констатувального етапу експерименту передбачено з'ясування рівнів сформованості компетентностей майбутніх учителів початкових класів: *лексичної* (уміння використовувати лексичні одиниці в жанрах педагогічного мовлення відповідно до комунікативної ситуації; дотримання лексичних норм сучасної української літературної мови з урахуванням постійних лексичних змін та трансформацій; лексичне багатство мовлення; лексичний аналіз текстів різної стильової і жанрової належності, вибір слів, їх групування, розташування за ступенем інтенсивності ознаки, добір необхідного слова відповідно до контекстуальних умов, вибір омонімів, антонімів, синонімів, заміна синонімів у реченні чи тексті на основі усвідомлення семантики; виявлення лексичних неточностей та ін., наявність індивідуально-фахового потенціалу, що виявляється в умінні добирати лексеми з урахуванням типологічних характеристик учнів початкових класів, умінні адаптовувати навчальний матеріал, передусім через добір синонімічних відповідників, розвивати мовне чуття й мовний смак в учнів; усвідомлене використання ціннісного потенціалу та естетичності лексичних одиниць); *фразеологічної* (комплекс знань про фразеологію в лінгвістичному, соціокультурному контекстах, уміння застосовувати фразеологічні одиниці в педагогічному дискурсі, здатність збагачувати мовлення учнів початкових класів фразеологізмами).

На етапі констатувального зрізу педагогічного експерименту було схарактеризовано рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей,

а також виявлено прогалини в організації методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

На основі виокремлених критеріїв – ціннісно-мотиваційного; когнітивно-професійного; особистісно-професійного; операційно-діяльнісного; дослідницько-креативного було розроблено комплекс діагностувальних вправ і завдань для визначення рівнів сформованості означених компетентностей.

Результати констатувального зрізу переконливо засвідчили необхідність розроблення ефективної методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів. Експеримент засвідчив доцільність здійснення навчання лексикології і фразеології у функційно-системному й мовленнєво-прагматичному аспектах на засадах сукупності підходів, передусім словоцентричного та текстоцентричного, що передбачає різноаспектне збагачення словникового запасу студентів, розроблення системи лексико-фразеологічних вправ, спрямованої на розвиток комунікативних якостей мовлення, до якої належали: спостереження й аналіз мовних одиниць у зв'язному тексті; групування лексичних явищ за певними ознаками; аналіз текстів різних типів і стилів мовлення; стилістичне експериментування (синонімічні заміни в тексті); конструювання зв'язних висловлень (творчі роботи); редагування чужого й власного висловлення, робота з лексикографічними виданнями.

У процесі проведення експерименту перед викладачами ставилася вимога брати до уваги такі психологічні чинники, як потреби, мотиви, інтереси, інтелектуальний рівень майбутніх учителів початкових класів, спиратися на їхнє розвинене мовне чуття, асоціативне мислення, словесно-логічну, образну, оперативну види пам'яті. Крім того, ураховувалися вікові та психологічні особливості студентів, а також особливості змісту навчання, що полягають у необхідності систематизації, узагальнення матеріалу, вивченого в школі, а також засвоєння комунікативно значущих відомостей з лексикології і фразеології, культури мовлення як підґрунтя для здійснення ефективного спілкування.

В експериментально-дослідному навчанні враховано, що процес формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів залежить від ступеня володіння мовою (багатий словниковий запас, добре розвинений механізм побудови синтаксичних конструкцій, сформовані орфоепічні й правописні навички) і зумовлений позалінгвальними чинниками, урахування яких спричиняє усвідомлене, мотивоване опанування лінгвістичних теоретичних відомостей та реалізації здобутих знань у процесі подальшого професійного спілкування. Концептуальна ідея розробленої методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів ґрунтується на засадах сукупності підходів, передусім словоцентричного та текстоцентричного, шляхом різноаспектного збагачення словникового запасу, розроблення системи лексико-фразеологічних вправ, спрямованих на розвиток комунікативних якостей мовлення.

Дослідно-експериментальне навчання передбачало поетапне впровадження методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів. У процесі експерименту виділено три етапи: I етап –

мотиваційно-пізнавальний, II етап – пізнавально-діяльнісний; III етап – дослідницько-творчий.

Мета першого етапу експериментально-дослідного навчання полягала в формуванні стійкої мотивації і свідомого прагнення до навчання лексикології і фразеології української мови; зміст роботи передбачав повторення студентами лексичних понять, необхідних для створення власних висловлень і методичної адаптації текстів. Головну увагу впродовж першого етапу було приділено поглибленню відомостей про слово, пряме й переносне значення слова, синоніми, омоніми, антоніми, пароніми, терміни тощо. Засвоювалися такі поняття, як лексичні помилки, перифрази, пароніми, мезоніми, власне українська лексика тощо.

Другий етап було спроектовано з урахуванням того, що оволодіння мовою передбачає не лише засвоєння знань з лексикології і фразеології, а й доречне послуговування мовним матеріалом.

Третім етапом передбачалося формування лексичної і фразеологічної компетентностей студентів через оволодіння спеціальними мовленнєвознавчими поняттями, умінням застосовувати їх під час аналізу й конструювання текстів професійного спрямування, а також власні комунікативні вміння і навички (уміння переконувати, захоплювати, доводити, обґрунтовувати, спростовувати, готовність слухати і говорити, активізовувати комунікативну діяльність співрозмовника). Досягненню означеної мети підпорядковувалися такі вправи: виразне читання та аналіз текстів професійного спрямування, вправи на виправлення порушень мовлення, милозвучності, наголошування, інтонаційного оформлення речень, захист проектів, аналіз виступів, повідомлень, індивідуально продукованих текстів. Упродовж третього етапу доміантними у формуванні лексичної і фразеологічної компетентностей обрано систему трансформаційних і продуктивно-конструктивних вправ, у процесі виконання яких студенти вели спостереження й аналізували мовні одиниці у зв'язному тексті, здійснювали стилістичне експериментування, конструювання зв'язних висловлень, редагували виступи, реферати, дослідницькі проекти.

Програму формувального експерименту було спроектовано таким чином, щоб на кожному наступному етапі майбутні вчителі початкових класів самостійно наближалися до адекватної ситуації професійно-мовленнєвого пошуку: від аналізу власного мовлення до ситуативно-адекватного застосування мовно-мовленнєвих ресурсів під час промови, виступу, дискусії, діалогу, захисту проектів та індивідуальних дослідницьких завдань.

Як свідчать результати проміжних зрізів і першого підсумкового зрізу, після першого етапу дослідного навчання рівень сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей зріс, однак ще спостерігалася недостатня сформованість умінь слововживання, зокрема власне української лексики, слів іншомовного походження, лінгводидактичної термінології тощо. З огляду на це роботу над лексикою на практичних заняттях було реалізовано через систему тренувальних вправ.

Установлено, що в процесі розроблення системи вправ, тестових завдань, необхідних для формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкової школи важливо, щоб під час опрацювання змістового

компонента реалізовувалися такі дії: 1) прослуховування лексичних та фразеологічних одиниць, групування їх за тематикою: багатозначність/однозначність слів, типи лексичних значень слів, типи фразеологічних одиниць (напруження органів слуху); 2) вимова аналізованого слова, фразеологізму (фізичні рухи м'язів мовного апарату); 3) співвідношення одиниць мови з предметною (малюнки) і логічною реальністю (робота фізіологічного апарату); 4) реагування почуттями на позамовну дійсність і знаходження в мові відповідних одиниць мови для використання їх у мовленні; 5) самостійне опрацювання теоретичного матеріалу; 6) дослідницька, пошукова робота (конспектування, написання рефератів, лінгвістичних повідомлень, розроблення проектів, їх захист тощо).

Для перевірки ефективності експериментальної методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів було проведено діагностування 367 студентів, 187 із яких сформували експериментальну групу, (далі – ЕГ) та 180 контрольну групу (далі КГ).

Як показали результати перевірки контрольних робіт, високий рівень сформованості лексичної компетентності студентів ЕГ виявили 6% студентів (під час констатувального зрізу – 4%). Достатній рівень – 24% (порівняно з констатувальним зрізом відбулося зростання на 4%), середній – 67% (порівняно з констатувальним зрізом відбулося зменшення на 2%), елементарний рівень зменшився на 2%, оскільки його виявили 8% студентів (під час констатувального зрізу 10%). Студенти контрольних груп теж показали позитивну динаміку, але в межах достатнього й середнього рівнів (кількість студентів, які показали високий рівень, порівняно з результатами констатувального експерименту, не змінилася (3%), достатній рівень виявлено у 22%, середній – у 67%, відповідно елементарний рівень виявили 8% майбутніх учителів початкових класів).

Результати першого контрольного зрізу покажемо за допомогою таблиць.

Таблиця 1

Динаміка сформованості лексичної компетентності майбутніх учителів початкових класів за результатами першого контрольного зрізу (у%)

	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
КГ	3	22	67	8
ЕГ	6	24	62	8

Таблиця 2

Динаміка сформованості фразеологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів за результатами першого контрольного зрізу (у%)

	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
КГ	6	30	58	8
ЕГ	8	28	56	6

Наведемо за допомогою таблиці узагальнені результати другого контрольного зрізу, які переконують, що вагоме значення для формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів мала робота, спрямована на збагачення словникового запасу студентів, упровадження системи

лексико-фразеологічних вправ, спрямованої на розвиток комунікативних якостей мовлення майбутніх учителів початкових класів.

Таблиця 3

Рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів після другого етапу експерименту

Лексична компетентність				
	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
КГ	5	25	62	8
ЕГ	9	30	57	4
Фразеологічна компетентність				
КГ	8	36	50	6
ЕГ	12	42	44	2

Після навчання за експериментальною методикою в студентів ЕГ збільшився словниковий запас. Зросли показники високого, достатнього рівнів сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, **котрі** навчалися в ЕГ, водночас зменшилася кількість студентів, **які** виявили елементарний і середній рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей студентів. Результати контрольного зрізу на III етапі засвідчили, що у студентів експериментальних груп рівень сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей вищий. Студенти виявили лінгвокреативність у написанні твору, запропонували цікаві дидактичні ігри для учнів початкових класів, дібрали по кілька варіантів синонімічних і антонімічних фразеологізмів до запропонованих. Дані контрольного зрізу засвідчили, що рівень сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей студентів ЕГ значно підвищився, тоді як у студентів КГ майже не змінився.

У таблиці покажемо результати третього контрольного зрізу, що засвідчує рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Таблиця 4

Рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів після третього етапу експерименту

Лексична компетентність				
	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
КГ	5	41	50	4
ЕГ	15	45	40	0
Фразеологічна компетентність				
КГ	9	40	47	4
ЕГ	20	40	40	0

Пересічний показник рівнів сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів експериментальних і контрольних груп початку й кінця експерименту показано у табл. 5.

Таблиця 5

Рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів початку й кінця експерименту

Лексична компетентність								
Рівні								
	Високий		Достатній		Середній		Елементарний	
	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту
КГ	3	5	21	41	68	50	8	4
ЕГ	4	15	20	45	69	40	7	0
Фразеологічна компетентність								
КГ	6	9	27	40	59	47	8	4
ЕГ	6	20	26	40	58	40	10	0

Результати формувального етапу педагогічного експерименту засвідчили ефективність запропонованої методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, яку доцільно впроваджувати в практику вищих навчальних закладів. Результати експериментального дослідження довели, що ефективність запропонованої методики підвищиться за умов урахування здобутків сучасної лінгвістики, психолінгвістики та лінгводидактики в процесі проектування професійної діяльності майбутнього вчителя початкових класів із гармонійним розвитком його здібностей, задатків, моральних цінностей, бажань і прагнень до саморозвитку; удосконалення змісту навчання лексикології і фразеології української мови з урахуванням соціологічного, соціолінгвістичного, етнолінгвістичного, лінгвістичного, психологічного, лінгводидактичного, культурологічного, прагматичного чинників; здійснення навчання лексикології і фразеології у функційно-системному й мовленнєво-прагматичному аспектах на засадах сукупності підходів, передусім словоцентричного й текстоцентричного; упровадження системи лексико-фразеологічних вправ і завдань, що передбачають лексичний аналіз текстів різної стильової і жанрової належності, вибір слів, їх групування, розташування за ступенем інтенсивності ознаки, добір необхідного слова відповідно до контекстуальних умов, вибір омонімів, антонімів, синонімів, заміна синонімів у реченні чи тексті на основі усвідомлення семантики; виявлення лексичних

неточностей, спрямованих на ефективну організацію навчання лексикології і фразеології української мови.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та практичне розв'язання проблеми формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів і науково обґрунтовано теоретико-методичні засади навчання лексикології і фразеології української мови.

1. Вивчення наукових джерел у ретроспективі дає змогу констатувати, що обрана проблема має давні витoki і віддзеркалена в працях давньогрецьких філософів – Платона, Аристотеля, Сократа, римського педагога Квінтіліана; чеського педагога Яна Амоса Коменського; у спадщині К. Ушинського, Б. Грінченка, С. Русової, Д. Тихомирова, В. Сухомлинського та ін. З'ясовано, що сучасні дослідники (В. Бадер, З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, М. Вашуленко, С. Дорошенко, В. Каліш, К. Климова, О. Мельничайко, І. Нагрибельна, М. Оліяр, В. Собко, О. Савченко, О. Хорошковська та ін.) і донині дотримуються принципів, закладених класиками дидактики: виховання любові до рідного слова, увага до живого слова, вивчення закономірностей мови, розвиток мислення учнів на основі аналітико-синтетичних вправ, – розвинувши й адаптувавши їх до відповідних умов навчання й виховання в закладах освіти. Студіювання теоретичних підвалин української лінгводидактики уможливило з'ясування пріоритетних позицій в обґрунтуванні принципів навчання як вихідних положень, зокрема загальнодидактичних та специфічних: формування стійкої мотивації до оволодіння лексичним і фразеологічним багатством української мови; запровадження лексичного аналізу мови художніх текстів; введення поданих або самостійно дібраних лексем у власне мовлення; реалізації міжпредметних зв'язків у використанні лексико-фразеологічного ресурсу; урахування семантики фразеологічних одиниць у процесі засвоєння фразеологічної теорії; опертя на соціокультурний компонент змісту лексичних і фразеологічних одиниць; проектування методики навчання лексикології і фразеології з урахуванням широкого розуміння змісту їх у мовознавстві. На основі аналізу спеціальної літератури, вивчення педагогічного досвіду виокремлено: *пріоритетні підходи* до навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів, зокрема, особистісно зорієнтований, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, контекстний, системний, словоцентричний, текстоцентричний, проблемний; *основні форми навчання лексикології і фразеології* у виші: лекції різних типів, практичні, семінарські, лабораторні заняття та самостійну роботу; *методи*: а) традиційні – розповідь, бесіда, спостереження над мовою, метод вправ, робота з навчальними та довідковими виданнями; б) інноваційні – кейс-метод, метод проєктів, дидактичні ігри та ін.; *засоби*: навчально-методичні, лексикографічні видання як на паперових носіях, так і електронні, мультимедійні, тексти різної стильової і жанрової належності.

2. У дисертації з'ясовано сутність базових понять дослідження, висвітлено позиції вчених. Виявлено неоднозначність наукових поглядів у тлумаченні змісту понять. У роботі *лексичну компетентність майбутнього вчителя початкових класів*

потлумачено як професійно значущу характеристику фахівця, складниками якої є теоретичні знання з лексикології як галузі мовознавства, уміння використовувати лексичні одиниці в жанрах педагогічного мовлення відповідно до комунікативної ситуації; дотримання лексичних норм сучасної української літературної мови з урахуванням постійних лексичних змін та трансформацій; лексичне багатство мовлення; наявність індивідуально-фахового потенціалу, що виявляється в умінні добирати лексеми з урахуванням типологічних характеристик учнів початкових класів, умінні адаптовувати навчальний матеріал, передусім через добір синонімічних відповідників, розвивати мовне чуття й мовний смак в учнів; усвідомлене використання ціннісного потенціалу та естетичності лексичних одиниць. *Фразеологічну компетентність майбутнього вчителя початкових класів* визначено як комплекс знань про фразеологію в лінгвістичному, соціокультурному контекстах, уміння застосовувати фразеологічні одиниці в педагогічному дискурсі, здатність збагачувати мовлення учнів початкових класів фразеологізмами.

3. Вивчення психологічної й педагогічної літератури дозволило з'ясувати, що особистість студента як суб'єкта освітнього процесу характеризується психологами і педагогами як цілісна система, складна структура психічних властивостей, що робить її здатною виконувати свої суспільні функції, виділяти себе із середовища, усвідомлювати як єдине ціле, діяти згідно з власними поглядами й переконаннями, моральними вимогами й оцінками, свідомо поставленими цілями й прийнятими рішеннями. Постійна увага до індивідуальних та вікових особливостей, розуміння суті психічних процесів, що лежать в основі навчально-пізнавальної діяльності, зумовлюють ефективну організацію навчання лексикології і фразеології майбутнього вчителя початкових класів. З'ясовано, що врахування психологічних чинників: діяльності, мотивації, інтересу, потреб, пам'яті, уваги, уяви, рефлексії сприяє формуванню лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, їхньої творчої активності, професійного мислення, ціннісного ставлення до майбутньої діяльності та мотивації в навчальній праці. У процесі навчання лексикології і фразеології доцільно правильно спрямовувати розвиток пізнавальної та навчальної діяльності студентів задля того, щоб інтелектуальний розвиток міг вийти на якісно новий рівень, пов'язаний із розвитком творчих здібностей і спрямовувати діяльність не тільки на засвоєння інформації, а й на розвиток інтелекту, ініціативи, створення нового, невідомого; формувати здатність побачити проблему та знаходити продуктивні шляхи розв'язання. Ефективність навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів залежить від низки психологічних чинників (урахування взаємозв'язку процесу навчання й розвитку, мислення й мовлення; особливостей сприймання й розуміння навчальної інформації; сформованості вмінь текстосприймання й текстотворення, а також рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності), які сприяють формуванню лексичної, фразеологічної та лінгводидактичної компетентностей студентів.

4. На основі аналізу змісту наявного навчально-методичного забезпечення процесу формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів з'ясовано, що в умовах автономізації сучасних вишів функціонує значна кількість рекомендованих галузевим міністерством до

використання в освітньому процесі альтернативних навчальних планів, програм, підручників, посібників, автори яких прагнули сформувати конкурентоздатну особистість учителя початкових класів, проте, незважаючи на значну кількість пропонованих навчальних видань, і донині не втрачає актуальності проблема розроблення підручників, посібників для майбутніх учителів початкових класів, які сприяли б збагаченню словникового запасу професійною лексикою та формуванню лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

5. Аналіз спеціальної літератури дозволив констатувати, що розроблення технологій навчання зумовлене багатьма об'єктивними чинниками, з-поміж яких вагоме місце посідають ті, що пов'язані з індивідуальними освітніми запитами майбутніх учителів початкових класів і впливають на вибір кожним студентом власної траєкторії навчання. Відповідно продуктивними технологіями навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів визначено *інформаційно-комунікаційні*, що сприяють оптимізації освітнього процесу на засадах індивідуалізації, диференціації й інтенсифікації, забезпечують розвиток інтелектуально-творчого потенціалу студентів; *інтеграційні*, спрямовані на міждисциплінарну інтеграцію; *тренінгові*, які використовуються для самостійного відпрацювання певних алгоритмів виконання типових практичних завдань, у тому числі за допомогою комп'ютера; *проблемно-дослідницькі*, що спонукають студентів до розв'язання актуальних проблем лінгвістики та лінгводидактики. Доведено, що пропоновані технології розширюють комунікативні можливості майбутніх учителів початкових класів у раціональному накопиченні системи знань, сприяють формуванню в них мотивації до навчання, забезпеченню зворотного зв'язку викладача зі студентами педагогічного вишу, дають змогу залучити мультимедійні можливості сучасних засобів навчання для організації спостережень над лексичним і фразеологічним матеріалом. Застосування означених технологій навчання створює умови для моделювання життєвих ситуацій, проведення професійно зорієнтованих рольових ігор, спільне розв'язання викладачем і студентами порушених актуальних мовознавчих проблем, сприяє формуванню лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

6. Для з'ясування рівнів сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів було визначено критерії (*ціннісно-мотиваційний; когнітивно-професійний; особистісно-професійний; операційно-діяльнісний; дослідницько-креативний*), які корелюються зі складниками лексичної і фразеологічної компетентностей – знаннями, уміннями, навичками, комунікативним досвідом, ціннісними орієнтаціями майбутніх учителів початкових класів. Критерії репрезентовано цілісною системою відповідних показників, що відтворюють певну властивість досліджуваного об'єкта – рівні сформованості лексичної та фразеологічної майбутніх учителів початкових класів: *високий, достатній, середній, елементарний*.

7. Ефективність запропонованої методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів підтверджено динамікою позитивних змін. Кількість студентів експериментальних груп, які показали високий рівень сформованості лексичної компетентності (у%), зросла порівняно з констатувальним зрізом на 11%, тоді як студентів контрольних груп – на

2%; кількість студентів, які мають достатній рівень сформованості лексичної компетентності, в експериментальних групах зросла на 25%, водночас у контрольних – на 20%; відповідно кількість студентів із середнім рівнем сформованості лексичної компетентності зменшилася в експериментальних групах на 29%, у контрольних – на 18%; а кількість студентів, які продемонстрували елементарний рівень, зменшилася в експериментальних групах на 17%, у контрольних групах – на 14%. Кількість студентів експериментальних груп, які показали високий рівень сформованості фразеологічної компетентності (у%), зросла порівняно з констатувальним зрізом на 14%, тоді як студентів контрольних – на 3%; кількість студентів, які мають достатній рівень сформованості фразеологічної компетентності, в експериментальних групах зросла на 14%, водночас у контрольних – на 13%; відповідно кількість студентів із середнім рівнем сформованості лексичної компетентності зменшилася в експериментальних групах на 18%, у контрольних – на 17%; а кількість студентів, які продемонстрували елементарний рівень, зменшилася в експериментальних групах на 10%, у контрольних групах – на 4%. Результати експериментального навчання дають підстави стверджувати, що запропонована методика формування лексичної і фразеологічної компетентностей є раціональною і перспективною, стимулює майбутніх учителів початкових класів до збагачення словникового запасу, оволодіння майстерністю слова, формування мовного смаку, лінгвістичної креативності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів, пов'язаних із обґрунтуванням теоретико-методологічних засад навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів. У процесі наукового пошуку визначено нові проблемні позиції, що потребують подальшого вивчення, зокрема: методика реалізації інтегративного підходу до навчання лексикології і фразеології, створення мережевого електронного підручника з лексикології і фразеології української мови.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

Монографії

1. Греб М. М. Теоретичні засади навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів : [монографія] / М. М. Греб. – Київ: Центр учбової літератури, 2017. – 320 с.

2. Греб М. М. Теоретико-методичні основи та технологічне забезпечення навчання лексикології і фразеології української мови майбутніх учителів початкової школи / М. М. Греб // Дидактико-методична підготовка майбутніх фахівців початкової освіти: компетентнісний підхід: колективна монографія [за заг. ред. ; проф. Л. В. Коваль, А. М. Крамаренко, К. І. Степанюк]. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2015. – С.182-226.

3. Maria Hreb. Traditional and innovative methods of teaching of the Ukrainian language in the modern pedagogical high educational establishment: problems, condition, prospects // Basic Trends in Public Sector. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2016; ISBN 978-83-62683-79-6 (Paper); P. 121–131.

Навчальні посібники

4. Греб Марія. Українська мова (за професійним спрямуванням) / М. М. Греб // Бердянськ : ФО-П Ткачук О.В., 2014. – 416 с.

5. Греб Марія. Сучасна українська мова з практикумом / М. М. Греб // Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2016. – 407 с.

Публікації у фахових виданнях України

6. Греб М. М. Лінгводидактична стратегія формування лексичної компетентності майбутніх учителів початкової школи: соціокультурний аспект / М. М. Греб // Збірник наукових праць «Педагогічний процес: теорія і практика» / гол. ред. Сисоєва С. О. – Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2014. – Випуск 3. – С. 97-102.

7. Греб М. М. Лінгводидактичні акценти реалізації словоцентричного підходу в навчанні лексикології майбутніх учителів початкової школи / М.М. Греб // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2014. – Вип. № 35(88). – С. 127-134.

8. Греб М.М. Реалізація активного типу навчання майбутніх учителів початкової школи під час засвоєння лексикології / М. М. Греб // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка – Житомир, 2014. – Вип. 4 (76). – С. 56-62.

9. Греб М. М. Основні аспекти методики навчання лексики майбутніх учителів початкової школи / М. М. Греб // Теоретична і дидактична філологія : Збірник наукових праць. – Випуск 18. – Переяслав – Хмельницький, 2014. – С. 31-36.

10. Греб М. М. Тенденції розвитку наукових засад методики навчання елементів лексикології в початковій школі / М. М. Греб // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. М. Т. Мартинюк] . – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – ч. 2 – С. 96-107.

11. Греб М. М. Психолого-педагогічні орієнтири оптимізації навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення лексикології і фразеології української мови / М. М. Греб // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка» / ред. кол. І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, І. М. Хом'як та ін. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014.– 2014.– Вип. 29 – С. 105-111.

12. Греб М. М. Тестовий моніторинг навчальних досягнень майбутніх учителів початкової школи під час опрацювання лексики і фразеології української мови : акмеологічний аспект / М. М. Греб // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького – Випуск 24 (317). – Черкаси, 2014. – С. 22-39.

13. Греб М. М. Лінгводидактичні засади навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкової школи в умовах вищого навчального закладу / М. М. Греб // Українська мова і література в школах України – №1-2 (141-142). – 2015. – С. 4-8.

14. Греб М. М. Принципи формування лексичної компетентності майбутніх учителів початкової школи / М. М. Греб // Наукові записки. Серія «Психолого-

педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є.І. Коваленка. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014 – №3 – 161-168.

15. Греб М. М. Психологічні чинники формування лексичної компетентності майбутніх учителів початкових класів / М. М. Греб // Українська мова і література в школах України. – №9 (149). – 2015. – С. 23-26.

16. Греб М. М. Діагностика навчальних досягнень майбутніх учителів початкової школи під час вивчення лексикології і фразеології сучасної української мови / М. М. Греб // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал – Львів – 2014 – № 5 (вересень-жовтень) – С. 95-105.

17. Греб М. М. Сучасні підходи до навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкової школи: акмеологічний аспект / М. М. Греб // Проблеми освіти: збірник наукових праць – Вип.84 Житомир – Київ, 2015. – С. 109-114.

18. Греб М. М. Збагачення словникового запасу майбутніх учителів початкової школи: теоретико-прикладний аспект / М. М. Греб // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць / За заг. ред. А. Л. Ситченка. – № 4 (51), грудень 2015. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – С. 57-63.

19. Греб М. М. До питання формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів: генезис явища / М. М. Греб // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Випуск 6 (303). – жовтень Ч. III. – Старобільськ, 2016. – С. 108-11.

20. Греб М. М. Проблеми й перспективи використання лекції як ефективної форми організації навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів / М. М. Греб // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія педагогіка і психологія. Випуск 2 (12). – 2016. – С. 182-189

21. Греб М. М. Лексична і фразеологічна компетентності як провідні детермінанти лінгводидактичної підготовки вчителів початкових класів / М. М. Греб // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол., голов. ред. – О. М. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2016. – Вип. 17. – С. 91-102.

22. Греб М. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальній діяльності майбутніх учителів початкової школи (на матеріалі вивчення лексикології і фразеології української мови) / М. М. Греб // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія» / Редкол. : С.М. Ніколаєнко (відп. ред.) та ін. – К. : Міленіум, 2016. – Вип. 239. – С. 63-71.

23. Греб М. М. Деякі аспекти формування лексичної компетентності майбутніх учителів початкових класів / М. М. Греб // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип.1. – Бердянськ: БДПУ, 2017.– С. 124-130

24. Греб М. М. Національно-культурний компонент змісту навчання лексикології і фразеології української мови / М. М. Греб // Українська мова і література в школах України – №5 (144) – 2017 – С. 3-8.

Публікації в міжнародних виданнях

35. Греб М. М. Прикладні аспекти проектування змісту навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкової школи / М. М. Греб // Науковий журнал «ScienceRise» № 1(6) 2015 – С. 46-51.

26. Греб М. М. До питання професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах університетської освіти / М. М. Греб // Вестник Хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова. Научный журнал // №9 (сентябрь) – 2014 – С. 78-81.

27. Greb M. M. Developing Potential of Problem Teaching Future Primary School Teachers Lexicology and Phraseology of Ukrainian Language / M. M. Greb // MODERN EUROPEAN RESEARCHES: ISSUE 3, 2015 ISSN 2311-8806 – P. 50-55. (АВСТРІЯ)

28. Греб М. М. Использование дидактического потенциала проблемного подхода в процессе изучения лексикологии украинского языка в высшей школе / М. М. Греб // Концепт. – 2015. – № 01 (январь). – ART 15010. – URL: <http://e-koncept.ru/2015/15010.htm>. – Гос. рег. Эл № ФС 77-49965. – ISSN 2304-120X.

29. Hreb Marija Nutzung des didaktischen Potenzials traditioneller und computerorientierter Unterrichts methoden in Lexik und Phraseologie an der pädagogischen Hochschule / Marija Hreb // Jahrbuch der VI. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht» Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2015 Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier. Verlag: readbox unipress □ readbox publishing gmbh Open Publishing LMU 2016. ISBN 978-3-95925-034-4 ISBN 978-3-95925-035-1 (e-Version) S. 430-441.

30. Греб М. М. Використання дидактичного потенціалу проблемного підходу в процесі вивчення лексикології української мови у вищій школі / М. М. Греб // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (44), Issue: 92, 2016. – P. 21 – 26. (Угорщина)

31. Греб М. М. Методичний аспект роботи над збагаченням словникового запасу студентів педагогічних ВНЗ / М. М. Греб // Освіта і суспільство. Міжнародний збірник наукових праць. – Бердянський державний педагогічний університет, 2016; ISBN 978-617-7219-80-9 (електронне видання). – С. 137-143.

32. Греб М. М. Особливості використання традиційних та інноваційних методів навчання на заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)» у сучасному педагогічному виші / М. М. Греб // Virtus : Scientific – Journal / Editoinin – in Chif M.A. Zhurba – April – № 13 – 2017. – P. 92 – 97.

Опубліковані праці апробаційного характеру

33. Греб М. М. Лінгводидактичні основи організації самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей у процесі засвоєння лексикології і фразеології української мови / М. М. Греб // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство). – Випуск 6: зб. наукових праць / Відп. ред. О. І. Леута, С. В. Шевчук. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 55–61.

34. Греб М. М. Використання активних методів навчання під час вивчення лексикології і фразеології сучасної української мови майбутніх учителів початкової школи / М. М. Греб // Наукові записки. – Випуск 136. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2015. – 429-434.

35. Греб М. М. Педагогічні умови формування лексичної компетентності студентів-нефілологів у науковому полі лінгводидактики / М. М. Греб // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна»: збірник наукових праць / [гол. ред. І. Д. Пасічник] .– Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015.– Вип. 57 – С. 173-176.

36. Греб М.М. Розвиток мовностилістичної вправності в контексті фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи / М.М. Греб // Сучасні досягнення вітчизняних учених у галузі педагогічних та психологічних наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 квітня 2014 року). – ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – С. 22-25.

37. Греб М. М. Теоретико-методичні засади формування стилістичної компетентності у студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів / М. М. Греб // Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Ялта (20-21 березня 2014 року). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2014. – Ч. 2 – С. 118-121.

38. Греб М. М. Словоцентрична робота у вищому навчальному педагогічному закладі / М. М. Греб // Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (22-23 травня 2014 р.): збірник тез / упорядники: О. Б. Ярова, В. В. Богдан. – Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2014. – С. 178-181.

39. Греб М. М. Роль роботи зі словом у формуванні лексичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи / М.М. Греб // «Сучасний вимір педагогічних та психологічних наук». Збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 30-31 травня 2014 року): – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014 – 101-104.

40. Греб М. М. Культурологічний принцип у системі мовної підготовки майбутнього вчителя початкової школи / М.М. Греб // Придніпровські соціально-гуманітарні читання. Матеріали III всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Кіровоград, 16 травня 2014 р.): у 3-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2014. – ч. 3 – С. 213-216.

41. Греб М. М. Принципи навчання українського професійного мовлення майбутніх учителів початкової школи / М. М. Греб // Мовні дисципліни в контексті розвитку сучасної вищої освіти [матеріали Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції з міжнародною участю] (13-14 листопада 2014 року, Харків). – Х. : Тім Пабліш Груп, 2014. – С. 78-83.

42. Греб М. М. Роль української мови (за професійним спрямуванням) у фаховому становленні майбутнього вчителя початкової школи / М. М. Греб // Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної вищої школи. Матеріали II всеукр. наук.-практ. конфер. (Дніпропетровськ, 26 грудня 2014 р.): у 2-х частинах – Д. : Тов «Інновація», 2014 – ч.1. – С. 56-58.

43. Греб М. М. Лінгводидактичні стратегії оволодіння українським професійним мовленням майбутніми вчителями початкової школи / М. М. Греб // «І Таврійські філологічні читання»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 27-28 лютого 2015 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015 – С. 131-133.

44. Греб М. М. Формування стилістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи: теоретико-методичний аспект / М. М. Греб // Сучасні тенденції в навчанні української, російської та іноземної мов у закладах освіти різних типів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (15 травня 2015 року, м. Старобільськ) / ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Старобільськ, 2015. – С. 79-82.

45. Греб М. М. Особливості проектування змісту навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкової школи / М. М. Греб // Підготовка конкурентоздатного фахівця дошкільної та початкової освіти: реалії й перспективи»: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 25-26 червня 2015 р.) / За заг. ред. проф. Пріми Р. М. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2015 – С. 33-36.

46. Греб М. М. Лінгводидактичні засади навчання лексикології і фразеології студентів нефілологічних спеціальностей в умовах вищого навчального закладу / М. М. Греб // Формування мовної особистості в контексті багатоступеневої національної освіти: матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару з міжнародною участю (Умань, 26 березня 2015 року) / гол. ред. Мамчур Л.І. – Умань: ФОП Жовтий О.О, 2015 . – С. 93-98.

47. Греб М. М. Організація навчальної діяльності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення лексикології і фразеології української мови / М. М. Греб // Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі. Матеріали II всеукр. наук. конференції з міжнар. участю (м. Мукачево, 28 квітня 2015 року) – Д.: Видавництво «Інновація», 2015. – С. 20-24.

48. Греб М. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи: теоретико-методичний аспект / М. М. Греб // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів : матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції, 28 жовтня 2015 р. // FOLIA COMENIANA: вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. – Умань: ФОП Жовтий, 2015. – С. 40-44.

49. Греб М. М. Проблема формування лексичної компетентності майбутніх учителів початкової школи: психологічний аспект / М. М. Греб // Дунайські наукові читання: європейський вимір і регіональний контекст: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (15-17 жовтня 2015). Том 1: Історія. Педагогіка. – Ізмаїл: РВВ ІДГУ; «СМИЛ», 2015. – С. 145-147.

50. Греб М. М. Становлення мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи у процесі вивчення лексикології і фразеології сучасної української мови / М. М. Греб // Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 8-9 жовтня 2015 р. // FOLIA COMENIANA: вісник Польсько-української науково-

дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Каменського. – Умань: ФОП Жовтий, 2015. – С. 15-18.

51. Греб М. М. Реалізація проблемного підходу в процесі навчання лексикології і фразеології української мови майбутніх учителів початкової школи / М. М. Греб // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки і перепідготовки освітянських кадрів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 20 листопада 2015) / уклад. Н. В. Гузій, В. І. Саюк. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – С. 55-57.

52. Греб М. М. Формування мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи під час вивчення лексикології та фразеології сучасної української мови / М. М. Греб // Філологія й лінгводидактика в науковому дискурсі XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет – конференції (24 лютого 2016 року, м. Старобільськ) / ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Старобільськ, 2016. – 61-65.

Публікації в наукових періодичних виданнях інших держав

53. Греб М. М. Обучение лексики будущих учителей начальной школы в контексте современных лингвистических концепций // М. М. Греб // Педагогика и психология как ресурс развития современного общества: проблемы гетерогенных групп и инклюзивного образования: материалы Международной научно-практической конференции / под ред. Л. А. Байковой, Н. В. Евтешиной, И. С. Исаевой; РГУ им. С.А. Есенина. – 9-10 октября 2014 / Рязань, 2014. – С. 160-167.

54. Греб М. М. К вопросу профессионально-речевой подготовки будущих учителей начальной школы в условиях университетского образования / М. М. Греб // Актуальные проблемы изучения языка, литературы и журналистики: материалы IX Международной научно-практической конференции, посвящённой 75-летию филологического образования в Республике Хакасия, 24–25 ноября 2014 г., г. Абакан / науч. ред. И. В. Пекарская; отв. ред. В. П. Антонов. – Абакан: Издательство ФГБОУ ВПО «Хакаский государственный университет им. Н. Ф. Катанова, 2014. – С. 182-185.

55. Греб М. М. Дидактичні принципи навчання української мови майбутніх учителів початкової школи / М. М. Греб // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [«Pedagogika. Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka»], (Гданськ, 30-31 березня 2016 р.). – 2016. – Ч. 13 – С. 105-108.

56. Греб М. М. Использование элементов проблемного обучения на занятиях по украинскому языку в условиях современного университетского образования / М. М. Греб // Управление в социальных и экономических системах : м-лы XXV международной научно-практической конференции, г. Минск, 12 мая 2016 г. / редкол. : Н. В. Суша (предс.) и др. ; Минский инновационный ун-т. – Минск : Минский инновационный университет, 2016. – С. 176-178.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

57. Греб М. М. Навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкової школи на засадах розвивального навчання / М. М. Греб // Формування

дидактичної компетентності педагогів дошкільної і початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т. В. Наумчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015 – С. 37-40.

58. Греб М. М. Основи культури та техніки мовлення. Тестові завдання для студентів спеціальності «Початкова освіта» / М. М. Греб // Видавець Ткачук О.В., 2013. – 168 с.

59. Греб М. М. Формування лексичної компетентності майбутніх учителів початкової школи: психологічний аспект / М. М. Греб // Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. – Житомир: «Полісся», 2016 – У 3-х ч. – Ч.1. – С.149-153.

60. Греб М. М. Особливості навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів в умовах сучасного педагогічного вишу / М. М. Греб // Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика : збірник наукових праць / за заг. редакцією проф. С. С. Вітвицької, доц. Н. Є. Колесник. – Житомир : ФО-П «Н. М. Левковець», 2017. – У 2-х ч. – Ч. I. – С. 246-250.

АНОТАЦІЯ

Греб М.М. Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів. – На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка МОН України. – Київ, 2017.

Роботу присвячено обґрунтуванню теоретико-методичних засад навчання лексикології і фразеології, розробленню методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

У дисертації *розкрито й уточнено* сутність базових понять дослідження «лексична компетентність майбутніх учителів початкових класів», «фразеологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів», «лексико-фразеологічний потенціал майбутнього вчителя початкових класів»; з'ясовано загальнодидактичні та специфічні принципи навчання лексикології та фразеології, сучасні підходи, форми, методи, засоби, технології навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів; *схарактеризовано* теоретико-прикладний аспект збагачення словникового запасу майбутніх учителів початкових класів; *виокремлено* національно-культурний компонент змісту навчання лексикології і фразеології української мови; *визначено* критерії, показники, рівні сформованості лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів; *розроблено* методику формування лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів; *експериментально підтверджено* позитивну динаміку розвитку лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Доведено ефективність експериментальної методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, побудованої на засадах сукупності підходів, передусім словоцентричного й текстоцентричного,

шляхом різноаспектного збагачення словникового запасу, розроблення системи лексико-фразеологічних вправ, спрямованих на розвиток комунікативних якостей мовлення.

Ключові слова: лексична компетентність майбутніх учителів початкових класів, фразеологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів, лексико-фразеологічний потенціал, словоцентричний підхід, текстоцентричний підхід, збагачення словникового запасу, лексико-фразеологічні вправи, національно-культурний компонент змісту навчання лексикології та фразеології, методика формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

АННОТАЦІЯ

Греб М. М. Теоретико-методические основы обучения лексикологии и фразеологии будущих учителей начальных классов. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Киевский университет имени Бориса Гринченко МОН Украины. – Киев, 2017.

Работа посвящена обоснованию теоретико-методических основ обучения лексикологии и фразеологии, разработке методики формирования лексической и фразеологической компетентности будущих учителей начальных классов.

В исследовании раскрыто и уточнено сущность базовых понятий исследования «лексическая компетентность будущих учителей начальных классов», «фразеологическая компетентность будущих учителей начальных классов», «лексико-фразеологический потенциал будущего учителя начальных классов»; выяснено общедидактические и специфические принципы обучения лексикологии и фразеологии, современные подходы, формы, методы, средства, технологии обучения лексикологии и фразеологии будущих учителей начальных классов; охарактеризован теоретико-прикладной аспект обогащения словарного запаса будущих учителей начальных классов; выделены национально-культурный компонент содержания обучения лексикологии и фразеологии украинского языка; определены критерии, показатели, уровни сформированности лексической и фразеологической компетентности будущих учителей начальных классов; разработана методика формирования лексической и фразеологической компетентности будущих учителей начальных классов; экспериментально подтверждено положительную динамику развития лексической и фразеологической компетентности будущих учителей начальных классов.

Доказана эффективность экспериментальной методики формирования лексической и фразеологической компетентности будущих учителей начальных классов, построенной на основе словоцентрического и текстоцентрического подходов путем разноаспектного обогащения словарного запаса, разработка системы лексико-фразеологических упражнений, направленной на развитие коммуникативных качеств речи.

Ключевые слова: лексическая компетентность будущих учителей начальных классов, фразеологическая компетентность будущих учителей начальных классов, лексико-фразеологический потенциал, словоцентрический подход,

текстоцентрический подход, обогащение словарного запаса, лексико-фразеологические упражнения, национально-культурный компонент содержания обучения лексикологии и фразеологии, методика формирования лексической и фразеологической компетентности будущих учителей начальных классов.

ANNOTATION

Hreb M.M. Theoretical and methodological foundations for teaching Lexicology and Phraseology to future primary school teachers. – Manuscript.

Thesis for a degree Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.02 – theory and methods of teaching (the Ukrainian language). – Borys Grinchenko Kyiv University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2017.

In the thesis theoretical and methodological foundations for teaching Lexicology and Phraseology are substantiated and methods for the development of lexical and phraseological competence of future primary school teachers are elaborated.

In the study the content of the basic concepts of the thesis, notably «lexical competence of future primary school teachers», «phraseological competence of future primary school teachers», «lexical and phraseological potential of future primary school teachers» is construed and specified; general and specific didactic principles of teaching Lexicology and Phraseology, modern approaches, forms, methods, procedures and technologies of teaching Lexicology and Phraseology to future primary school teachers are established; theoretical and application-oriented aspect of enriching future primary school teachers' vocabulary is characterized; national-and-cultural component of the content of teaching Lexicology and Phraseology of Ukrainian is singled out; criteria, performance and levels of lexical and phraseological competence development of future primary school teachers are defined; methodology of lexical and phraseological competence formation for future primary school teachers is elaborated; positive dynamic of lexical and phraseological competence development of future primary school teachers is experimentally substantiated.

The efficiency of the experimental methods for the formation of lexical and phraseological competence of future primary school teachers based on word-centric and text-centric approaches through enrichment of their vocabulary and working out a system of lexico-phraseological exercises aimed at the development of communicative characteristics of speech is proved.

Key words: lexical competence of future primary school teachers, phraseological competence of future primary school teachers, lexical and phraseological potential, word-centric approach, text-centric approach, enrichment of the vocabulary, lexico-phraseological exercises, national-and-cultural component of the content of teaching Lexicology and Phraseology, methodology for the formation of lexical and phraseological competence of future primary school teachers.